

7 Sosial-iqtisadi Məsələlərin Təsviri

Mündəricat

7.1	Giriş	3
7.2	Məlumat mənbələri	3
7.2.1	Maraqlı tərəflər və Sosial-iqtisadi Sahə ilə bağlı tədqiqat	4
7.3	Coğrafi Kontekst	5
7.4	Sosial-iqtisadi Kontekst	6
7.5	Yerli icmaların Ümumi Təsviri	7
7.5.1	Səngəçal qəsəbəsi	7
7.5.2	Ümid	7
7.5.3	Əzizkənd və 3-cü Massiv	7
7.6	Quruda Sosial-iqtisadi Vəziyyətin Ümumi Təsviri	8
7.6.1	Əhali, Demografiya Quruluşu və Etnik Mənsubiyyət	8
7.6.2	Torpaqdan istifadə və Mülkiyyət Hüququ	9
7.6.3	İnfrastruktur	11
7.6.4	Yerli Kommunal Xidmətlər	11
7.6.5	Gənclər və Ümumi İstirahət Məkanları	13
7.6.6	Təhsil və Təlim	13
7.6.7	Səhiyyə	14
7.6.8	Məşğulluq, İşsizlik və Dolanışiq Vasitələri;	15
7.6.9	Gender Bərabərliyi	20
7.6.10	Yaşayış Şəraitləri, Ailənin Gəlir və Məsərəfləri	21
7.6.11	Sənaye Əməliyyatları və BP barədə Yerli Təsəvvürlər	23
7.6.12	İctimai Təşkilat və Yerli Sosial Məsələlər	24
7.7	Həssas Qruplar	25
7.7.1	Aztəminatlı Ev Təsərrüfatları	25
7.7.2	Ərinin maliyyə dəstəyi olmadan yalnız qadınların başçılıq etdiyi ev təsərrüfatları	25
7.7.3	Yaşlı və Əlilliyi olan İnsanlar	25
7.7.4	Çobanlar	25
7.7.5	MK-lər və Qaçqınlar	26
7.8	Regional Sənaye Obyektləri	27
7.9	Kommersiya Balıqçılıq Fəaliyyətləri	28
7.9.1	Nəzarət/Tənzimləyici Orqanlar və Lisenziyalasdırma	29
7.9.2	Balıqçılıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi və fiziki Şəxslər	29
7.9.3	Gəmi Sahibləri və Ekipajı ilə Birbaşa İşlə Təminat	30
7.9.4	Kommersiya Növləri, Balıq Ovu Yerləri və Mövsümi Dəyişiklik	30
7.9.5	Kommersiya Balıqçılıq Fəaliyyətlərində Ən Son meyllər	33
7.9.6	Balıq emalı şirkətləri ilə bağlı birbaşa iş imkanları	33
7.9.7	Qanunsuz balıq ovu	34
7.9.8	Elmi tədqiqat	34
7.10	Ticarət Gəmilərinin Hərəkətləri	36
7.11	Tikinti Meydançalarında Əməliyyatlar	36
7.12	İcmaya Sərmayə Proqramları	37
7.13	Yerli Ehtiyatların İnkişafı ilə bağlı Təşəbbüslər	38

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 7.1	Qaradağ Rayonu, Terminal və ətrafdakı icmalar	5
Şəkil 7.2	Terminal ətrafında torpaqdan istifadə	10
Şəkil 7.3	BP-nin layihələrində tikinti üzrə işçi qüvvəsi, 2002 – 2007-ci illər	16
Şəkil 7.4	Qaradağ Rayonu daxilində Məşğulluğun Növü	17
Şəkil 7.5	Hər Bir İcmanın Məşğulluq Statusu	18
Şəkil 7.6	Çoban yataqlarının foto şəkilləri	19
Şəkil 7.7	Yaşayış standartları ilə bağlı məmnunluq səviyyəsi	22
Şəkil 7.8	Sənaye əməliyyatlarında dərk edilən ətraf mühit təsirlərinin tezliyi	23
Şəkil 7.9	Əlverişli balıq ovu yerləri və gəmilərin yüklənmə və boşaltma limanları	32

Şəkil 7.10	Elmi-tədqiqat məqsədləri üçün torla nümunələrin götürüldüyü yerlər.....	35
Şəkil 7.11	ŞD müqavilə sahəsi yaxınlığında gəmilərin hərəkət marşrutları.....	36

Cədvəllərin Siyahısı

Cədvəl 7.1	Müvafiq Məlumat Mənbələri.....	4
Cədvəl 7.2	Ölkə üzrə Yaş Profili, Şəhər və Kənd, 2010.....	8
Cədvəl 7.3	Rayonun Əhalisi, Daxili Miqrasiyanın Artımı, Ölüm və Doğum Səviyyələri, 2005-2010	9
Cədvəl 7.4	Terminal ətrafındakı icmalarda içməli su mənbəyi.....	12
Cədvəl 7.5	Ev təsərrüfatının aylıq məsrəfləri (AZN).....	23
Cədvəl 7.6	2012-ci il üçün balıq ovuna hal-hazırda lisenziya alan hüquqi və fiziki şəxslər .	29
Cədvəl 7.7	BP / ABƏŞ tərəfindən 2002-ci ildən 2011-ci ilədək sosial sahəyə xərclənmiş məsrəflər (milyon ABŞ dolları ilə).....	38
Cədvəl 7.8	2006-2011-ci illər üzrə yerli ehtiyatların inkişaf etdirilməsi ilə bağlı xərclər (milyon ABŞ dolları)	38

7.1 Giriş

Bu fəsilə ŞD2 Layihəsi ilə əlaqədar sosial-iqtisadi sahənin ilkin vəziyyəti təsvir olunur. Əhatə dairəsinin müəyyənləşdirilməsi prosesi ŞD2 Layihəsinin fəaliyyətləri nəticəsində aşağıdakı sosial-iqtisadi qarşılıqlı əlaqələri müəyyənləşdirmişdir:

- Balıq ovu və ticarət gəmiçilik əməliyyatları üçün sahil, sahilyanı və dəniz ehtiyatlarına girişin dayandırılması və məhdudlaşdırılması
- Məşğulluğun yaradılması və işçi qüvvəsinin ixtisarı;
- Təlim, səriştə və bacarıqların artırılması;
- Malların və xidmətlərin təchizatı (tikinti meydançası əməliyyatları və onların işçiləri daxil olmaqla); və
- Tikinti texnikasının sahədən kənar hərəkəti və bununla əlaqədar icmanın sağlamlığına və təhlükəsizliyinə artan risk.

ŞD2 Layihəsinin təsirinə məruz qala bilən və hazırkı Fəsildə təsvir edilən əsas sosial-iqtisadi reseptorlara aşağıdakılar daxildir:

- Səngəçal, Ümid, 3-cü Massiv və Əzimbəndin yerli icmaları;
- Əyləncə üçün, kiçik miqyaslı və kустar üsulla, o cümlədən kommersiya məqsədilə balıq ovu edən balıqçılar və sahil xəttindən əyləncə məqsədilə istifadə edən şəxslər;
- Regional yol infrastrukturunun istifadəçiləri;
- Yerli, regional və milli biznes müəssisələri və onların işçi heyəti (o cümlədən, tikinti meydançası əməliyyatlarında podratçılar və işçilər) və
- Ticarət gəmiçilik əməliyyatlarına cəlb olunan gəmilərin sahibləri və ekipajı, o cümlədən belə fəaliyyətlərin tənzimlənməsinə görə cavabdehlik daşıyan yerli özünüidarəetmə orqanları.

Müvafiq olduqda, məlumat aşağıdakı coğrafi səviyyələrdə təqdim olunub:

- **Milli** – Azərbaycan Respublikasına aid olan;
- **Rayon** – Qaradağ rayonuna aid olan; və
- **Yerli** – Səngəçal Terminalının (ST) yaxınlığında yaşayan yerli icmalara aid olan: Səngəçal, Ümid qəsəbələri, Əzimbənd və 3-cü Massiv.

7.2 Məlumat mənbələri

Bu fəsilə təqdim olunmuş sosial-iqtisadi məlumatlar aşağıdakı əsas və ikinci dərəcəli mənbələrdən əldə edilmişdir:

- **Əsas məlumatlar** – Maraqlı tərəflərdən və Sosial-iqtisadi Tədqiqat (SİT) zamanı toplanılıb – (2011-ci ildə yerinə yetirilən); və
- **İkinci dərəcəli məlumatlar** - tanınmış təşkilatlardan, o cümlədən Birləşmiş Millətlər Təşkilatından, Beynəlxalq Valyuta Fondundan, Azərbaycan Respublikasının Statistika Komitəsindən və Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyətindən (Cədvəl 7.1) toplanılıb.

Cədvəl 7.1 Müvafiq Məlumat Mənbələri

Tarixi	Sənədin adı /Tədqiqat
2006	ACQUIRE, Azərbaycanda Reproduktiv Sağlamlıq və Xidmətlər - 2005: Beş Rayonda aparılmış ilkin tədqiqatın nəticələri, E&R Tədqiqatı №6
2006	USAID, Ölkə Profili
2007	BMTİP, Azərbaycanda Gender Münasibətləri: Tendensiyalar və Çətinliklər, "Azərbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı Haqqında Hesabat"
2007	USAID, Ölkənin Sağlamlıq üzrə Statistik Göstəricilərinə dair Hesabat – Azərbaycan
2008	Beynəlxalq Valyuta Fondu, Azərbaycan Respublikası: Statistika Göstəriciləri üzrə Əlavə 2007
2008	Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Demografiya və Sağlamlıq üzrə Tədqiqat 2006
2009	Qaradağ Sement Zavodunun Yeni Qurutma Sobasının Modernləşdirilməsi Layihəsi 6 ƏMSSTQ 2009
2009	Qızılbaş Sement Zavodu üzrə ƏMSSTQ, NORM, 2009
2010	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı – Azərbaycan, BMT-nin İnkişafa Yardım üzrə Çərçivə Sənədi 2011-2015
2010	ABƏŞ-in Çıraq Neft Layihəsi üzrə ƏMSSTQ sənədi, 2010
2010	Beynəlxalq Böhran Qrupu (BBQ) 2010-cu il üzrə Qlobal Hesabat
2010	Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Bakı şəhərinin qəsəbələrində sosial-iqtisadi inkişaf
2010	BBQ, Azərbaycan: Həssas Sabitlik üzrə Avropa Hesabatı №.27
2010	Dəyişiklik Vasitələri: BP Azərbaycan şirkəti ilə Ətraf Mühitə və İnkişaf üzrə Beynəlxalq İnstitut (İİED) arasındakı iş tərəfdaşlığına dair fikirlər
2011	Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti tərəfindən BP şirkətinə təqdim olunmuş məlumatlar
2011	ŞD2 Layihəsi üzrə Maraqlı Tərəflər və Sosial-iqtisadi Sahə ilə bağlı tədqiqat (MTSİST)

Əhali və demografiya ilə bağlı göstəricilərin əksəriyyəti Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən təmin olunub. ƏMSSTQ fəslinin hazırlanması zamanı 2011 və 2012 illər üzrə statistik məlumatları bəzi hallarda əldə etmək mümkün olmadığına görə 2010-cu ilin məlumatlarından istifadə edilib.

7.2.1 Maraqlı tərəflər və Sosial-iqtisadi Sahə ilə bağlı tədqiqat

MTSİST BP-nin biliklər bazasında tərəflərin əlaqələri və regionda və Terminal ətrafında yerləşən icmalarda sosial-iqtisadi vəziyyətlə bağlı üç olduqca vacib boşluğu nəzərə alıb. Məlumat boşluqları aşağıdakılardan ibarət olub:

- **Maraqlı tərəflər haqqında məlumat:** Maraqlı tərəf qruplarının diqqət sahələri və fəaliyyətləri barədə məhdud məlumat; əməliyyat imkanı bacarıqları və resursları; və tərəfdaşlıq, təşkilatı və bacarıqların inkişafı üçün gələcək imkanlar;
- **Sosial-iqtisadi məlumatlar:** Yerli ərazi üzrə ev təsərrüfatlarının tərkibi; mənzil şəraitləri; ailə gəlirləri; xərcləri və əmlakları; torpaq mülkiyyəti və istehsal; iqtisadi fəaliyyətlər; sağlamlıq; təhsil və digər sosial xidmətlər; və ictimai təşkilatlar barədə kəmiyyət məlumatlarının çatışmaması; və
- **Qiymətləndirmə xarakterli məlumatlar:** Ərazidə sənaye əməliyyatları; BP-nin icmalarla əlaqələr və icmalara sərmayə proqramları; və zəruri inkişaf ehtiyacları və prioritetləri barədə yerli icmaların münasibəti və təsəvvürləri.

MTSİST kəmiyyət və keyfiyyət məlumatlarının toplanılması metodlarının kombinasiyasını tətbiq etmiş və bu Fəsilə təqdim olunan sosial-iqtisadi vəziyyətə dair ilkin xarakteristikaları vermək üçün məlumatları geniş dairəli mənbələrdən toplamışdır. MTSİST aşağıdakıları əhatə edib:

- Rəsmi mənbələrdən, etibarlı donordan, təşkilatı və akademik hesabatlardan, habelə BP və digər regional sənaye inkişafı üçün hazırlanmış əvvəlki ƏMSSTQ-dən istifadə etməklə ikinci dərəcəli məlumatların nəzərdən keçirilməsi;
- Regional hökuməti, biznes və icma maraqlarını təmsil edən başlıca maraqlı tərəflərlə 63 yarım-strukturlu müsahibələr;
- Dörd yerli icmada 200 ev təsərrüfatı ilə bağlı tədqiqat keçirilmişdir: onlardan 100-ü Səngəçal qəsəbəsində, 50-si Ümid qəsəbəsində, 25-i Massiv 3-də, 25-i isə Əzizkənddə keçirilmişdir. Ev təsərrüfatları ilə bağlı aparılan tədqiqatlar ərazi daxilində yaradılacaq sosial-iqtisadi və dolanışqı şəraitlərinin dərinlən qiymətləndirilməsinə

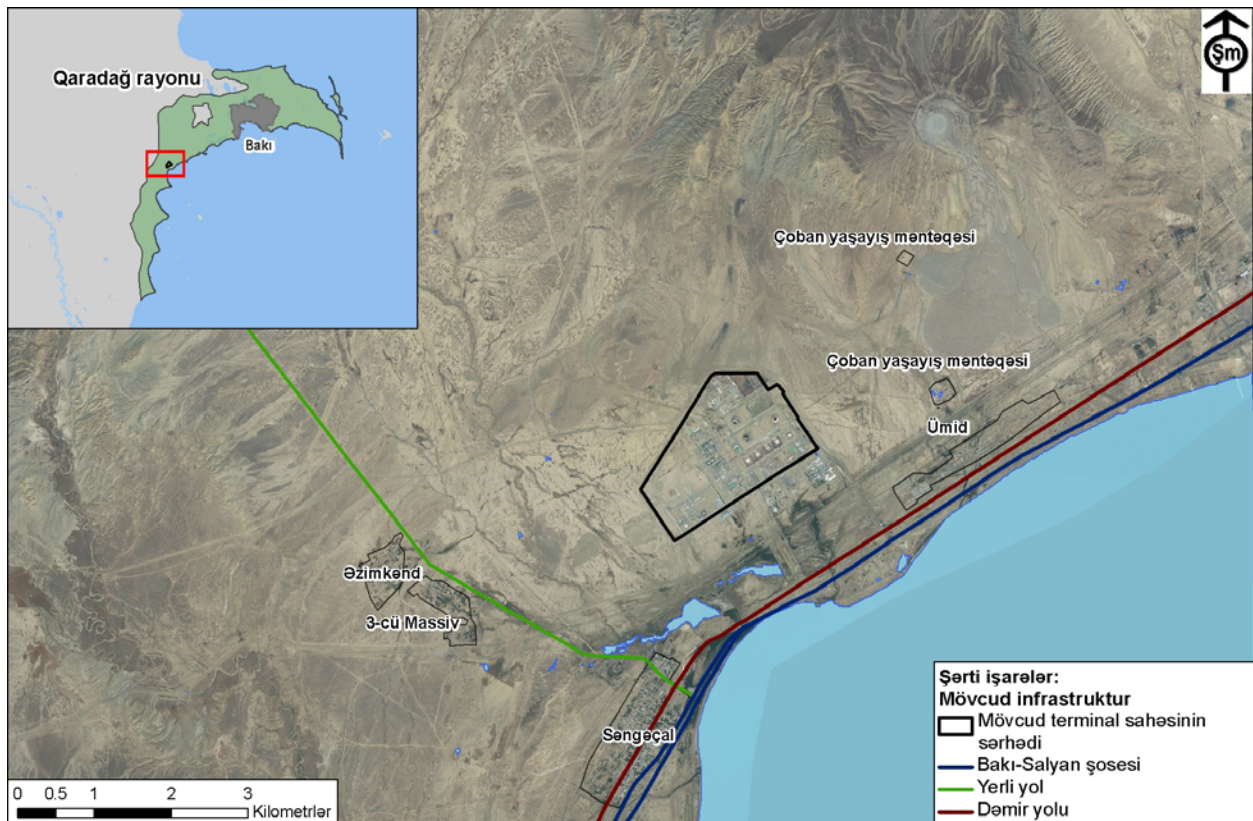
- imkan verdi və 1026 ev təsərrüfatının üzvləri ilə bağlı kəmiyyət və qiymətləndirici məlumatlar toplandı;
- Bu dörd yerli icmanın hər birində ümumilikdə əhali, qadınlar və gənclər qrupları ilə görüşlər də daxil olmaqla, 12 strukturlaşdırılmış fokus qrup müzakirələri aparıldı. Ümumilikdə, fokus qruplarında 141 nəfər iştirak edib; iştirakçıların 58%-i qadın, 21%-i məcburi köçkün (MK) statusuna malik idi, onların 85%-i 11 il və ya daha artıq müddətdən bəri öz icmalarında yaşayırlar; yarisından çoxu isə işsiz idi; və
 - İki çoban yatağının mövcud vəziyyətinin və Səngəçal qəsəbəsi ilə Ümid arasındakı sahilyanı ərazidə baş verən balıqçılıq fəaliyyətinin qeyri-rəsmi araşdırılması üçün sahə üzrə səyyar baxış tədqiqatları.

MTSİST-in nəticələri BP-nin öz cari əməliyyatları ilə bağlı sosial-iqtisadi təsirlərin monitorinq edilməsində, İSP-nin işlənib hazırlanmasında və həyata keçirilməsində istifadə olunur.

7.3 Coğrafi Kontekst

ŞD2 Layihəsinin ərazisi mövcud olan Səngəçal Terminalına bitişik və Bakıya daxil olan Qaradağ rayonu daxilində yerləşir, Xəzər sahilı boyunca cənub istiqamətində Ələt ərazisinin cənubuna doğru uzanır. Qaradağ rayonunun əsası 1923-cü ildə qoyulub və bu rayon inzibati mərkəz hesab edilən Lökbatan qəsəbəsi də daxil olmaqla, beş qəsəbədən ibarətdir. Terminalın bilavasitə yaxınlığında yerləşən dörd icmanın (Səngəçal qəsəbəsi, Ümid, Masiv 3 və Əzimbənd) ŞD2 Layihəsinin bilavasitə sosial-iqtisadi təsirlərinə ən çox məruz qalması ehtimal edilir. Buna baxmayaraq, artan yol hərəkəti, məşğulluq və satınalmalar daha geniş əraziyə təsir göstərəcək. Qaradağ rayonunun ərazisi və Terminalın yaxınlığında yerləşən icmaların yerləşdiyi sahə Şəkil 7.1-də göstərilir.

Şəkil 7.1 Qaradağ Rayonu, Terminal və Ətrafdakı İcmalar

Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti rayon daxilindəki inzibati idarəetməyə cavabdeh olan dövlət orqanıdır¹. Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti rayonunun təhsil, mədəniyyət, səhiyyə və idman müəssisələrini idarə edir. Həm Səngəçal qəsəbəsinin, həm də ÜMİD-in öz bələdiyyəsi var və həmin bələdiyyələr yaşayış yeri ilə təminat, yollar, elektrik enerjisi, su, kanalizasiya, tullantıların toplanılması, isitmə infrastrukturunu və qaz təchizatı kimi xidmətlərin göstərilməsini idarə edirlər. 3-cü Massiv icması Səngəçal bələdiyyəsinə aiddir. Əzizkənd Abşeron rayonuna yaxın sahəyə yerləşsə də, sakinlər bir qayda olaraq Səngəçal qəsəbəsinəki ictimai infrastruktur və xidmətlərdən istifadə edirlər. Buna görə də, Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyətindən əldə edilən məlumatlardan yerli sosial-iqtisadi şəraiti müqayisə (qiymətləndirmə) etmək üçün müstəsna olaraq istifadə edilmişdir.

Terminalın yaxınlığında yerləşən dörd icma, əsasən Qaradağ rayonunun kənd tipli yaşayış məntəqələri hissəsində yerləşir. Buna baxmayaraq, torpaq sahəsinin əlverişliliyi və Bakı-Salyan şosesinin və yaxınlıqdan keçən dəmiryolunun təmin etdiyi əsas nəqliyyat infrastrukturuna sürətli giriş və istifadə imkanı səbəbindən ərazidə sənayeləşmə prosesi gətirdikcə daha geniş vüsət alır. Bu MTSİST-in müəyyən etdiyi iqtisadi səbəblərə əsaslanan daxili miqrasiya axınları, tədqiq edilən dörd icma daxilində ev təsərrüfatlarının 45%-nin daha əlverişli iqtisadi şəraitlər axtarmaq məqsədilə hazırkı yaşayış yerlərinə köçdüyünü göstərdi.

7.4 Sosial-iqtisadi Kontekst

Neft və təbii qaz sektorlarında genişlənmə, 2001 və 2011-ci illər arasında milli iqtisadiyyatın 13,3% orta artım tempi ilə sürətli iqtisadi artıma səbəb olmuşdur². Bu artıma təkan verən amillərdən biri də, ən azı qismən də olsa, keçmiş Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin (ABƏŞ), BP-nin və tərəfdaşlarının 1995-ci ildə başlayan investisiya layihələri və 2006-cı ildə istismara verilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) və Cənubi Qafqaz Qaz Boru Kəmərlərinin (CQBK) tikintisi olmuşdur. Əksinə olaraq, istehsal sektoru kiçikdir və ölkənin əksər ixracatı və Hökumətin gəlir mənbələri enerji resurslarına əsaslanır.

Hal hazırda illik inflyasiya 7.9% təşkil edir (oktyabr 2012), hansı ki, 2010-cu ildəki 5.7%-lə müqayisədə artıb³. Amma inflyasiya rəqəmləri bəzi mühüm dəyişiklikləri tam göstərmir: məsələn, 2011-ci ilin sentyabrında ərzaq və qida məhsullarının qiymətlərində qeydə alınan illik artım 11,4% təşkil etmişdir ki, bunun da ailələrin rifah halına əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərməsi ehtimal edilir. Eyni zamanda, qeyri-ərzaq məhsullarının qiymətlərində illik 2,8% azalma müşahidə olunub və xidmətlərin dəyəri hər il 4,5% azalıb.

İqtisadi müxtəliflik üçün Dünya Bankı (DB) Qrupunun Ölkə Tərəfdaşlıq Strategiyası (ÖTS) çərçivəsində dəstəklənən layihələr də daxil olmaqla, hökumət tərəfindən bir sıra təşəbbüslər irəli sürülmüşdür. ÖTS-nin hazırkı diqqət mərkəzində olan sahələri aşağıdakıları əhatə edir:

- Biznes mühitlərinin təkmilləşdirilməsi vasitəsilə qeyri-enerji sektorunun gücləndirilməsi, infrastrukturun və kənd təsərrüfatı sektorunda investisiyanın artırılması; və
- İnsan kapitalının və ictimai kapitalın inkişafını gücləndirmək məqsədi ilə səhiyyə, təhsil, sosial müdafiə və su təchizatı kimi sosial və icma xidmətlərin effektivliyinin yaxşılaşdırılması.

Qaradağ rayonundakı iqtisadi fəaliyyətlərdə sənaye sektoru, əsasən də neft və qaz sektoru üstünlük təşkil edir. Qaradağ rayonunda təxminən 180 qeydiyyatda alınmış şirkət, firma və kooperativ fəaliyyət göstərir ki, bunların sırasına 15 xarici şirkət və birgə müəssisə daxildir.

¹ Qaradağ Sement Zavodunun Yeni Qurutma Sobasının Modernləşdirilmə Layihəsi ƏMSSTQ Hissə 6, ERM (2009)

² Elektron Standartlar Forumu, Ölkə üzrə Qısa icmal (aprel 2011), Azərbaycan

³ Dünya Bankı - Inflyasiya və İstehlak qiymətlərinin illik faiz göstəriciləri (2013).

7.5 Yerli icmaların Ümumi Təsviri

Terminal yaxınlığında yerləşən dörd icma məcburi köçkünlərin təsadüfi qruplarla yaşadığı, standartlara uyğun olmayan yerli yollarla, məhdud ictimai infrastrukturla və sosial xidmətlərlə xarakterizə olunan tipik Azərbaycan kəndini xatırladır. Hər bir icmanın ümumi təsviri aşağıda göstərilir.

7.5.1 Səngəçal qəsəbəsi

Səngəçal qəsəbəsi ilkin olaraq 1936-cı ildən etibarən fəaliyyət göstərən Səngəçal Dəmiryolu stansiyasına bağlı olan kiçik balıq zavodunun işçiləri üçün yaşayış massivi olub. II Dünya müharibəsindən sonra Səngəçal qəsəbəsində iki hərbi hissə yerləşdirilib və hərbi qulluqçuların ailələri üçün bir hərbi düşərgə yaradılıb. 1940-cı ildən Azərbaycanın digər ərazilərindən məşğulluq və daha əlverişli sosial-iqtisadi şərait axtaran gəlmə əhalisi hesabına qəsəbə sürətlə böyümüşdür. Səngəçal terminalının yaradılmasının, Azəri-Çıraq-Günəşli (AÇG) Layihəsinin 1, 2 və 3-cü Fazaları və Şahdəniz yatağının işlənməsinin 1-ci Mərhələsi (ŞD1) ilə əlaqədar genişlənmənin ardınca Səngəçal qəsəbəsinin əhalisi daxili miqrasiya yolu ilə artmışdır. Bu mövcud ictimai infrastruktura əhəmiyyətli dərəcədə təzyiq göstərib.

Hal-hazırda Səngəçal qəsəbəsi terminal yaxınlığında yerləşən və əhalisinin hesablanmış sayı 5300 nəfər olan ən böyük icmadır. Ev təsərrüfatlarında ailə tərkibi orta hesabla 4.9 nəfərdən ibarətdir.⁴ Ev təsərrüfatlarının təxmini sayı 1,081 nəfər təşkil edir. Hərbi qulluqçular hərbi şəhərcikdə yaşayış yeri ilə təmin edilir və kommunal ödəmələrdən (qaz, elektrik enerjisi) azad edilmə kimi dövlətin onlara verdiyi imtiyazlardan yararlanırlar. Hərbi qulluqçular yerli əhalinin nisbətən kiçik proporsiyasını (təxminən 5%) təşkil edirlər. Məşğulluğun əsas mənbələri özəl sənaye sektoru, özəl müəssisə (Terminal da daxil olmaqla) və büdcə təşkilatlarıdır.

7.5.2 Ümid

Ailə tərkibi orta hesabla 5,4 nəfərdən və təxminən 370 ev təsərrüfatından ibarət olan Ümidin hesablanmış əhali sayı 2000⁴ nəfər təşkil edir. Ümid qəsəbəsi 1999-cu ildə qaçqın və məcburi köçkünlərin yaşayışı üçün salınmış, sonradan Qaradağ Sement Zavodunun işçilərinin axını ilə daha da genişlənməmiş və 2000-ci ildə bələdiyyə kimi inzibati status almışdır. Səngəçal qəsəbəsi ilə bənzər olaraq, əhalinin sayında son artma, mövcud ictimai infrastruktur və xidmətlərdə gərginlik yaratmışdır. Məşğulluğun əsas mənbələri özəl sənaye sektoru və büdcə təşkilatlarıdır.

7.5.3 Əzimbənd və 3-cü Massiv

Əzimbənd Abşeron rayonunda yerləşir və rəsmi qeydiyyatla alınmış orqan deyil. Onun əhalisinin hesablanmış sayı 370⁴ nəfər və ev təsərrüfatlarının ailə tərkibi orta hesabla 5,7 nəfər təşkil edir ki, bu göstərici Terminala qonşu olan dörd icma arasında ən yüksək hesab edilir. Ev təsərrüfatlarının təxmini sayı 65-dir. Bu icmada hal-hazırda boru kəməri vasitəsilə içməli su təchizatının əlverişli olmasına baxmayaraq, kanalizasiya (drenaj və çirkab su sistemləri) infrastrukturunu mövcud deyil.

Səngəçal bələdiyyəsinin bir hissəsi olan 3-cü Massivin əhalisinin hesablanmış sayı, ev təsərrüfatlarında ailə tərkibi orta hesabla 4.9 nəfər olmaqla, 280⁴ nəfər təşkil edir. Ev təsərrüfatlarının təxmini sayı 57-dir. Boru kəmərləri vasitəsilə içməli su təminatının və kanalizasiya infrastrukturunun olmadığı 3-cü Massiv ən az inkişaf etmiş icma infrastrukturuna malikdir.

Yaxın gələcəkdə hər iki qəsəbəni "Cingirdağ" adlandırılacaq vahid bir orqanda birləşdirmək planlaşdırılır.

⁴ Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti (2011)

7.6 Quruda Sosial-iqtisadi Vəziyyətin Ümumi Təsviri

7.6.1 Əhali, Demografiya Quruluşu və Etnik Mənsubiyyət

Məlumatlar göstərir ki, 2011-ci ildə Azərbaycan əhalisi 9,111,100 nəfər olub və bunun 49.6 %-ni kişilər, 50.4 %-ni isə qadınlar təşkil edir⁵. Şəhər yerlərində daimi yaşayan əhalinin proporsiyası son 20 il ərzində nisbətən sabit, yəni təxminən 50% səviyyəsində qalmışdır. Bəzi göstəricilərə əsasən, şəhər yerlərində yaşayan əhalinin sayı qeydə alındığından aşağı ola bilər. Çünki Bakıya müvəqqəti və ya daimi olaraq işləmək üçün köçən əhalinin çoxu öz qeydiyyat yerlərini ilkin məskunlaşdıqları yerdə saxlaya bilərlər. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (BMTİP) belə bir fikir irəli sürmüşdür ki, Bakının daha böyük şəhər və şəhəratrafı ərazisində təxminən üç milyon nəfər insanın və ya ölkə əhalisinin 35 %-nin məskunlaşması qeyd edilə bilər⁶.

Ölkə üzrə yaş profili və şəhər və kənd əhalisi arasındakı balans Cədvəl 7.2-də göstərilir. İşsiz kateqoriyalı əhalinin faizi (əhalinin iqtisadi baxımdan fəal olan yaş qruplarına nisbətən fəal olmayan yaş qrupları) şəhərlərə (29%) nisbətən kənd ərazilərində (33%) daha yüksəkdir.

Cədvəl 7.2 Ölkə üzrə Yaş Profili, Şəhər və Kənd, 2010

	Ümumi		Şəhər		Kənd	
Yaş həddi	('000)	%	('000)	%	('000)	%
0-14 yaş	1987.9	22%	964.7	20%	1023.2	25%
15-24 yaş	1839.8	20%	977.3	20%	862.5	21%
25-49 yaş	3458.1	38%	1903.7	39%	1554.4	37%
50-69 yaş	1275.7	14%	792.4	16%	483.3	12%
70 yaş və yuxarı	435.9	6%	228.5	5%	207.4	5%
Ümumi	8997.4	100%	4866.6	100%	4130.8	100%

Azərbaycan doğum səviyyəsinin nisbətən daha yüksək olması, əhalinin strukturunda gənclərin üstünlük təşkil etməsi və fəal (xarici və daxili) miqrasiya axını ilə xarakterizə olunur. 2004 və 2010-cu illər arasında doğum səviyyəsi və təbii artım əmsalı ana və uşaq ölümlərinin səviyyəsindəki azalmaya paralel şəkildə artmışdır⁷. 2011-ci ilədək orta ömür müddəti 73,6 yaş idi (kişilər üçün 70,9 yaş və qadınlar üçün 76,2 yaş). Bu isə 1990-cı ildən bəri əhəmiyyətli müsbət dəyişikliyi əks etdirir, belə ki, həmin vaxtlar gözlənilən orta ömür müddəti 71,1 yaş (kişilər üçün 67,0 və qadınlar üçün 74,8 yaş) idi. Miqrasiya nümunələri 1970-ci və 2007-ci arasında 20 illik xalis xarici miqrasiya dövründən, 2011-ci ildə 1700 nəfər təşkil edən immiqrasiyada xalis artıma doğru dəyişmişdir.

Qaradağ rayonunun əhalisi 2005 və 2010-cu illər arasında 10% artmışdır. Bununla belə, Bakıda rezidentlərlə bağlı verilən statistik məlumatlarda faktiki rəqəmlərin hesabatlarda azaldılmasının mümkün olmasını nəzərə alsaq, bu artım əslində daha yüksək ola bilər (Cədvəl 7.3)⁸. Bu, daxili miqrasiyada xalis orta artımdan, doğumların sayındakı əhəmiyyətli artımdan (2005-ci il ilə müqayisədə 2010-cu ildə 31% çox) və müvafiq ölümlərin sayındakı azacıq artımdan (5%) irəli gəlir. MTSİST dörd hədəf icmaların əhalisinin orta milli göstəricidən xeyli cavan olduğunu göstərdi.

⁵ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 2011

⁶ BMT-nin İnkişaf Proqramı (BMTİP) Azərbaycan (2007) Qara Qızılı İnsan Kapitalına Çevirmək: Davamlı İnkişafa Nail Olmaq üçün Neft Gəlirlərindən İstifadə Edilməsi

⁷ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2010)

⁸ Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti (2011).

Cədvəl 7.3 Rayonun Əhalisi, Daxili Miqrasiyanın Artımı, Ölüm və Doğum Səviyyələri, 2005-2010

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Əhalinin sayının qiymətləndirilməsi	100,300	101,500	103,300	105,100	106,900	109,400
Qeydə alınan xalis miqrasiya	82	59	34	116	50	85
Ölümlərin sayı	539	574	618	520	545	563
Doğumların sayı	1,839	2,346	2,323	2,313	2,251	2,410
Oğlan uşaqlarının doğum faizi (%)	54	53	55	55	54	56
Qız uşaqlarının doğum faizi (%)	46	47	45	45	46	44

2011-ci ildə doğulan uşaqların milli gender nisbəti 1,116 qiymətləndirilib ki, bu da 54% kişi və 46% qadın balansına bərabərdir⁷. Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra Azərbaycanda oğlanların qızlara nisbətində kəskin artım baş vermiş və cins nisbəti ölkədə pozulmuş balansla getdikcə daha da artmışdır⁹. Qaradağ rayonu üzrə göstəricilər 2009-cu ildə gender nisbətinin milli səviyyə ilə eyni olduğunu göstərir, 56% kişi və 44% qadın nisbəti ilə gender bərabərsizliyi 2011-ci ildə daha da artmışdır.

1990-cı illərin əvvəllərində baş vermiş və 1994-cü ildə atəşkəs əldə edilməsi ilə dayandırılan, Ermənistan və Azərbaycan arasındakı Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində məcburi köçkünlər öz doğma yurdlarını tərk etmək məcburiyyətində qalmışlar. Qaradağ rayonunda məskunlaşan məcburi köçkünlərin ümumi sayı 2010-cu ildə 10,487 nəfər təşkil edib⁸. Buna əlavə olaraq, 2010-cu ildən burada 2,400 nəfər qaçqın (Ermənistan-Azərbaycan münaqişə zamanı Ermənistandan qaçqın düşən etnik azərbaycanlılar) vardır. Qaradağ rayonunda məcburi köçkünlərin sayı 2006-cı ildə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişərək, 2010-cu ildə rayon əhalisinin təxminən 10%-ni təşkil etmişdir ki, bu da Azərbaycanın digər rayonları üçün səciyyəvidir.

2009-cu ildə aparılan əhalinin siyahıya alınmasına əsasən¹⁰ (hansı ki, ən son əlverişli məlumatları təqdim edir) ölkə əhalisinin əksəriyyətini (91.6%) etnik cəhətdən "azərbaycanlılar" təşkil edir. Yerdə qalan 8% isə bir sıra digər etnik qruplardan ibarətdir: 'ləzgilər', 'ermənilər', 'ruslar', 'talışlar', 'avarlar', 'türklər', 'tatarlar', 'tatlar və 'ukraynalılar'.

Azərbaycanda əhalinin əksəriyyəti İslam dininə ibadət edən Müsəlman kimi müəyyən edilməklə, dini bölünmə nisbətən homogenidir. Digər dinlər ortodoks xristianlığı, yəhudi (iudaizm), katolizm və protestantizmdir.

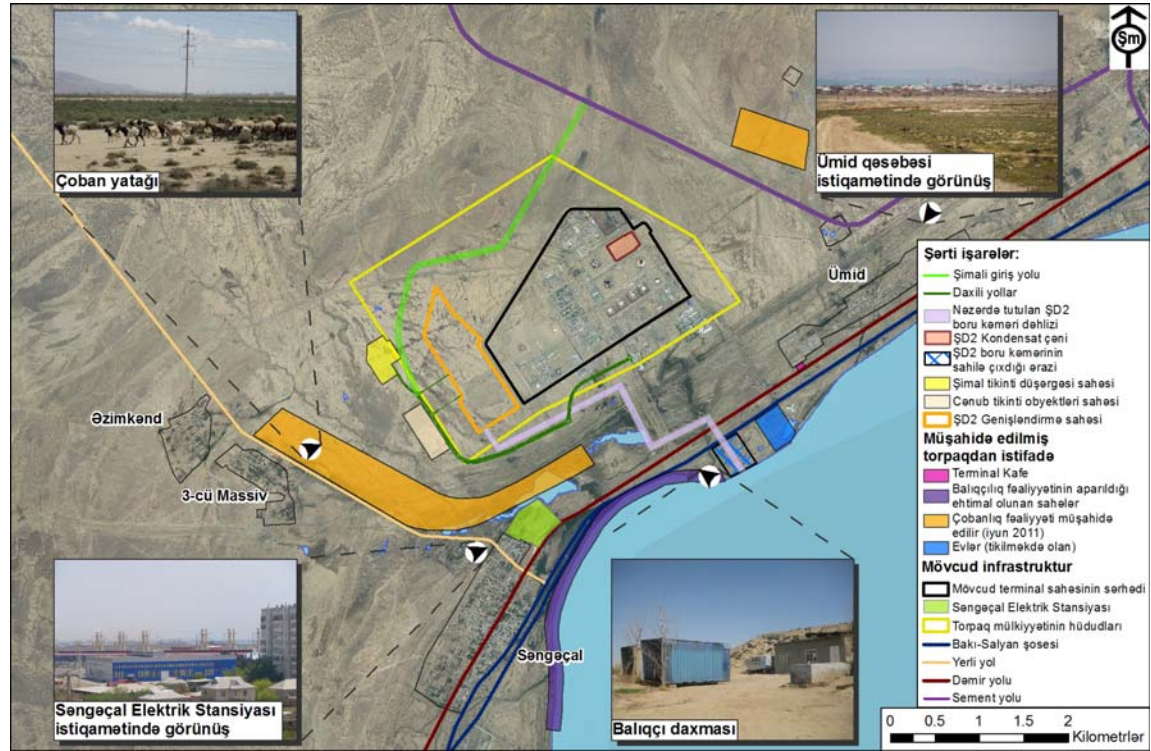
7.6.2 Torpaqdan İstifadə və Mülkiyyət Hüququ

Terminal ətrafındakı torpağın istifadəsi əsasən dörd yerli icmaya məxsusdur; Bakı-Salyan şosesi, dəmir yolu, sənaye obyektlərinin mövcudluğu və Terminalın şimal şərqində yerləşən iki çoban yatağı (Şəkil 7.2-ə istinad edin). Açıq sahələr heyvanların otarılması (əsasən mal-qara, keçi və qoyunlar) üçün istifadə olunan ərazilərlə və yerli, əsasən də örtüksüz giriş yolları ilə xarakterizə olunur. Terminalın cənubunda şose və dəmir yolu xəttinin yaxınlığında ayrıca sulu-bataqlıq ərazi mövcuddur. Səngəçal və Ümid qəsəbələri arasındakı sahil xətti boyunca əyləncəli piyada yürüş-gəzinti ilə yanaşı, əyləncə və kommersiya xarakterli balıq ovu fəaliyyətləri də həyata keçirilir.

⁹ İqtisadçı: Körpə qız uşaqları üzərində dünyanın hər yerində müharibə (2011)

¹⁰ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2011).

Şəkil 7.2 Terminal Ətrafında Torpaqdan İstifadə

Əzizkənddə müşahidə olunan 96%-lə müqayisədə, Səngəçal qəsəbəsində müşahidə olunan torpaq sahələrinə sahib olan ev təsərrüfatlarının 8%-i, icmalar arasında torpaq mülkiyyəti və kənd təsərrüfatı istehsalında əhəmiyyətli fərq vardır. Mülkiyyətində torpaq sahəsi olan ev təsərrüfatlarının əksəriyyəti (65%) bu torpaqlardan hər hansı təsərrüfat fəaliyyəti üçün istifadə etmirlər. Ev təsərrüfatları öz torpaq sahələrindən istifadə etdiyi hallarda, onların 19%-i quşçuluq və 16%-i həm quşçuluq, həm də heyvandarlıqla məşğul olurlar. Kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərinin genişləndirilməsi ilə bağlı əsas məhdudiyyətlər keyfiyyətsiz torpaq sahələrinin mövcudluğu və kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin olmaması, habelə irriqasiya (suvarma) şəbəkələrinin quraşdırılması və ona texniki qulluq üzrə çətinliklərlə əlaqədardır. Həmçinin daha yüksək sıxlığı (o cümlədən çoxmənzilli yaşayış binaları) ilə seçilən Səngəçal qəsəbəsində digər üç yerli icma ilə müqayisədə əhalinin sıxlığında fərqliliklər var.

Boru Kəmərinin Sahilə yanılma sahəsinin şərqinə doğru sahil xətti və şose arasında 7 şadlıq evi tikilməkdədir. Bu tikinti sahələrinin əksəriyyəti qismən tamamlanmış bir, yaxud daha çox binadan ibarətdir. Onların bəziləri damsızdır və ya tamamlanmamış divarlara malikdir.

ŞD2 layihəsi üzrə Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişinə əsasən (HPBS) Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) ST ilə bağlı torpaq sahəsinin əldə olunmasına görə cavabdehdir. Səngəçal Terminalının Genişləndirilməsi və giriş yolu ilə bağlı daimi torpaq sahəsinin əldə olunması ŞD2 İnfrastruktur layihəsi üzrə ƏMSSTQ-də müzakirə olunur. Bundan başqa, ŞD2 boru kəməri dəhlizinin qurudakı seksiyası boyunca təxminən 40 hektar sahəyə müvəqqəti giriş tələb olunacaq ki, bu da Bakı şəhər Meriyasının məlumatlarına əsasən dövlətə məxsus torpaq sahəsidir. ŞD2 İkinci İnfrastruktur İşləri (İİ) və ŞD2 əsas layihələrinin hər ikisi üçün Torpaq Sahələrinin Əldə Olunması və Giriş Proqramı müvafiq HPBS-nin tələblərinə uyğun və Bakı şəhər İcra Hakimiyyəti Orqanları (ARDNŞ vasitəsilə) ilə sıx əməkdaşlıq etməklə həyata keçiriləcək.

7.6.3 İnfrastruktur

7.6.3.1 Avtomobil Nəqliyyatı

Azərbaycanda bəzi ərazilərdəki yollar fiziki cəhətdən pis vəziyyətdədir. Buna baxmayaraq, Bakı-Salyan şosesi işlək vəziyyətdə saxlanılır və Bakıdan Astaraya, İrana sürətli çıxışı təmin edir. Şose boyunca nəqliyyat axınlarının mövcud səviyyəsinin gündə 10,000-dən 20,000-dək nəqliyyat vasitələrinin olmasına hesablanıb¹¹.

Dörd icma daxilində yerli yollar ümumilikdə qum və çınqılla hamarlanmış və pis vəziyyətdədir. Güclü yağışlardan sonra yerli yollar bir qayda olaraq keçilməz olur. Regional və qəsəbə daxili yolların tikintisi və təmiri "2011-2013-cü illərdə Bakı şəhəri və onun ətraf qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı"na daxil edilib. (Bundan sonra "Bakı Şəhər Proqramı" kimi işlənəcək)¹² Bununla belə, planlaşdırılan tikintinin və təmir fəaliyyətlərinin dəqiq iş həcmi, habelə onların Terminala yaxın icmalar daxilində hər hansı yerli yolları əhatə edib-etməməsi aydın deyildir.

MTSİST vasitəsilə toplanmış məlumatlar göstərir ki, Əzimbənddə və 3-cü Massivdə (müvafiq qaydada 88% və 64%) mülkiyyətə edilmiş sakinlərin əksəriyyəti yerli giriş yollarının "pis" vəziyyətdə olduğunu hesab edir. Yerli sakinlərin 75%-i Səngəçal və Ümid icmalarını birləşdirən yolların daha əlverişli və 62%-i isə yolların vəziyyətinin "yaxşı" olduğunu düşünürlər.

7.6.3.2 İctimai nəqliyyat

Cədvəl 7.6-da sadalandığı kimi, yerli icmalar və regional mərkəzlər arasında əhalini ictimai nəqliyyatla təmin edən bir neçə avtobus marşrutu mövcuddur. Səngəçal qəsəbəsi istisna təşkil edir, belə ki, buradan Bakıya birbaşa işləyən avtobus xidməti mövcud deyil. Bakıdan Hacıqabula gedən sənişin qatırı gündə iki dəfə (səhər 9-da və axşam 4:30-da) Səngəçal dəmiryolu stansiyasında saxlayır.

MTSİST tərəfindən toplanmış məlumatlar (Cədvəl 7.7-ə istinad edin) göstərir ki, Ümid qəsəbəsi istisna olmaqla ("əla" kimi qiymətləndirilir-62%) mövcud ictimai nəqliyyatın hazırkı vəziyyətinin "pis" olduğu hesab edilir; bu, avtobus nəqliyyat növündən geniş istifadəni əks etdirə bilər. İctimai avtobuslarla əlaqələndirilən əsas problem kimi onların normadan artıq doldurulması məlumat verilib, belə ki, avtobuslar tam dolu olduğundan, dayanacaqlarda saxlamır.

7.6.4 Yerli Kommunal Xidmətlər

7.6.4.1 Elektrik Enerjisindən, Qazdan və telekommunikasiyadan istifadə imkanı

MTSİST vasitəsilə toplanmış məlumatlar tədqiq edilmiş bütün ev təsərrüfatlarının (ailələrin) gündə 24 saat elektrik enerjisindən istifadə imkanına malik olduğunu göstərir. Magistr qaz təchizatından istifadə imkanının aşağıdakı səviyyələrdə dəyişdiyi bildirilib: Səngəçal qəsəbəsi (100%); Ümid (98%); 3-cü Massiv (80%); və Əzimbənd (8%).

"Bakı Şəhəri Proqramı" üzrə Əzimbənddə qaz təchizatı üçün boru xəttinin çəkilişi 2011-2013-cü illər üçün planlaşdırılır.

Bütün icmalar daxilində telekommunikasiya xidmətlərindən istifadə imkanları əlverişlidir. Bu 2010-cu il üzrə 69% təşkil edən milli ev təsərrüfatları (ailələr) səviyyəsindən yuxarıdır. Ümid qəsəbəsində telekommunikasiya infrastrukturunun 2012-2013-cü illər ərzində "Bakı Şəhəri Proqramı"nın bir hissəsi olaraq daha da modernləşdirilməsi planlaşdırılır.

¹¹ Azərbaycan Şose Yolları İdarəsi (2010). Texniki Şöbənin Rəhbəri.

¹² Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci ilin 4 may tarixli, 1490 sayılı Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

7.6.4.2 İçməli Su və Kanalizasiya

Azərbaycanda su təchizatı və sanitar-gigiyena infrastrukturunu yaxşılaşdırmaq üçün son zamanlarda bir sıra təşəbbüslər həyata keçirilmişdir. Böyük Bakı Su Təchizatı Layihəsinin həyata keçirilməsi və Dünya Bankının Azərbaycanın su və kanalizasiya sektorunun yaxşılaşdırılmasına uzunmüddətli dəstəyinin davam etdirilməsi məqsədilə 2007-ci ilin iyun ayında Dünya Bankının 230 milyon ABŞ dolları həcmindəki krediti təsdiqlənmişdir¹³. Layihədə diqqət ölkənin şəhərdaxili və şəhərkənarı ərazilərdə su təchizatı və kanalizasiya qurğularının bərpasına yönəlib. Bu layihə həmçinin sektordakı təşkilatların potensialını, təşkilati və fəaliyyət effektivliyini, rentabelliyini və iqtisadi məqsədəuyğunluğunu yaxşılaşdırmaq məqsədilə həmin təşkilatların modernləşdirilməsinə həsr edilən əsas islahatları dəstəkləyir.

Cədvəl 7.4 dörd icmada hazırkı içməli su təchizatı mənbəyini göstərir.

Cədvəl 7.4 Terminal ətrafındakı icmalarda içməli su mənbəyi

İçməli su mənbəyi	Səngəçal qəsəbəsi	Ümid	Əzimbənd	3-cü Massiv
Su təminatı ev daxilində mümkündür	76%	52%	0%	12%
Su təminatı həyətdəki paylanma məntəqəsindən əldə olunur	24%	48%	88%	72%
Su təminatı hər hansı başqa yerdən (qonşudan və ya digər yerdən) mümkündür	0%	0%	8%	4%
İçməli su əhaliyə səyyar su satıcıları tərəfindən avtosisternlərdə satılır	0%	0%	4%	12%

İçməli su bütün yerli icmalara birbaşa su kəməri vasitəsilə təchiz edilir və istər ev daxilində, istərsə də həyətyanı sahədə əldə etmək mümkündür. Bununla belə, 3-cü Massivdə (12%) ev təsərrüfatlarının bəziləri boru xətti bağlantısı olmadığından, içməli suyu at və arabalarla daşıyan səyyar su satıcılarından almaq məcburiyyətində qalırlar. Belə yaxşılaşdırılmış içməli su ehtiyatlarından istifadə imkanına malik olmayan ev təsərrüfatları 2011-ci il üzrə¹⁴ Qaradağ rayonunun ev təsərrüfatlarının (ailələrin) cəmi 1%-ni təşkil edir¹⁵. Bu MTSİST-in nəticələrində öz əksini tapıb, harada ki, 3-cü Massivdə sorğu edilən respondentlərin 68%-i su təminatının etibarlılığının “pis” olduğunu bildirmişdir. Əksinə olaraq, Səngəçal və Ümid qəsəbələrindəki respondentlər və Əzimbənddəki respondentlərin daha az faizi, öz su təchizatlarının etibarlılığının ən azı “qənaətbəxş” olduğunu hesab ediblər.

Regional su təchizatı şəbəkəsinin aşağı təzyiqli su təminatı ilə bağlı uzunmüddətli problemləri mövcuddur. Belə ki, bəzi ev təsərrüfatları (xüsusən də, Səngəçal və Ümid qəsəbələrində) suyun təzyiqini artırmaq üçün nasoslardan istifadə etmək məcburiyyətində qalırlar.

MTSİST-in məlumatında suyun keyfiyyətinə görə ən yüksək qiymətləndirmələr Əzimbənd (bütün respondentlərin təxminən yarısı öz sularının keyfiyyətinin “yaxşı” olduğunu bildirib), Səngəçal və Ümid qəsəbələrində qeydə alınıb. Lakin bütün yerli icmalardakı 24% və 36% arasında respondent bildirib ki, suyun keyfiyyəti “pis”dir.

Ölkə üzrə kanalizasiya şəbəkəsindən istifadə imkanına malik olan ev təsərrüfatlarının faiz nisbəti 2002-ci ildə 86%-dən 2010-cu ildə davamlı şəkildə 95%-ə qədər artmışdır. Qaradağ rayonu daxilində, təkmilləşdirilmiş sanitar-texniki qurğulardan istifadə imkanına malik olan əhəlinin faizi tarixən milli səviyyədən aşağı olduğunu göstərməklə 2002-ci ildə 55%-dən 2010-cu ildə 80%-ə qədər artmışdır¹⁶. Səngəçal qəsəbəsində qapalı kanallar çirkab suları Xəzər dənizinin yaxınlığındakı toplama nöqtəsinə nəql edir və burada da hər hansı təmizləmə

¹³ Dünya Bankı Kredit ID P096213 (İyun 2007).

¹⁴ Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti (2011).

¹⁵ Magistral boru xətti, zondaj quyusu, mühafizə olunan artesian su quyusu və bulaq və ya yağış sularının toplanması üçün drenaj sistemi (yağış kollektoru) ev təsərrüfatlarına kommunal xidmətlərin təmin edilməsi üçün BMT tərəfindən müəyyən edilmişdir.

¹⁶ BMT tərəfindən müəyyən edilib: kanalizasiya xəttinə qoşulan septik çənlər, ümumi istifadəli tualetlər; septik çən; və ya oturacaqsız-çanaqsız tualetlər.

aparılmadan həmin sular axıdılır. Əzimbənddə və ya 3-cü Massivdə kanalizasiya infrastrukturunu mövcud deyil: çirkab suları ya açıq arxlara əllə yerləşdirilir, ya da birbaşa yerli küçələrə axıdılır. Bu iki icmada mövcud bələdiyyənin bərk məişət tullantılarının utilizasiyası ilə bağlı məsələləri də qənaətbəxş deyil.

7.6.5 Gənclər və Ümumi İstirahət Məkanları

Bu dörd icmada gənclərin istirahəti üçün çox az sayda əyləncə məkanları var. BP və onun tərəfdaşları əvvəllər Səngəçal qəsəbəsində 222 saylı orta məktəbin idman kompleksinin yenidən qurulmasını maliyyələşdirmişdir. Bu, 2004-cü ilin fevral ayında başa çatmışdır və indi əla vəziyyətdə istismar olunur. Bakı Şəhər Proqramı çərçivəsində 2012-2013-cü illər üçün Səngəçal qəsəbəsində mini-futbol stadionu və idman zalı planlaşdırılır. Hər hansı digər yaşayış məntəqəsi daxilində istirahət və əyləncə məkanlarının yenidən qurulması və bərpası işləri planlaşdırılmır.

7.6.6 Təhsil və Təlim

Azərbaycanın təhsil haqqında qanunu irqindən, milliyyətdən və ya cinsindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlar üçün təhsil hüququna zəmanət verir..

Qaradağ rayonundakı məktəb yaşlı uşaqların və yeniyetmələrin əksər hissəsi məktəbə gedir, yaxud peşə təlimi/təhsili alır¹⁷. Qaradağ rayonunda təxminən 23500 uşaq və tələbə 22 orta məktəbdə təhsil alır və 3400 uşaq və tələbə isə 5 peşə məktəbində oxuyur. Qaradağ rayonunda 24 ümumtəhsil məktəbi və 370 nəfər şagirdə malik olan bir internat məktəbi fəaliyyət göstərir.¹⁸ Hal-hazırda Səngəçal qəsəbəsindən cəmi 28 tələbə, Ümid qəsəbəsindən isə 10 tələbə Bakıda ali təhsil müəssisələrində təhsil alır.

Terminal ətrafında yerləşən məktəblər və uşaq bağçaları aşağıdakılardır:

- Səngəçal qəsəbəsində bir orta məktəb (222 saylı), iki məktəbəqədər tərbiyə müəssisəsi (299 və 20 saylı) fəaliyyət göstərir;
- ÜMİD qəsəbəsində bir orta məktəb (294 saylı); və
- Massiv 3 and Əzimbənd: hər iki icmaya xidmət göstərən bir orta məktəb (Abşeron Əliquluqışlaq orta məktəbi).

Hər 10,000 şagird üçün müəllimlərin nisbəti ilə bağlı məlumat Səngəçal və Ümid qəsəbələrində (hər iki 153/10,000) təhsil sisteminin Qaradağ rayonunun (194/10,000) 2011-ci il üzrə orta göstəricisindən xeyli aşağı olduğunu göstərir¹⁹. Səngəçal və Ümid qəsəbələrində məktəbdə dərəcə davamiyyətlə bağlı orta göstərici 98%-dir ki, bu da Qaradağ rayonu ilə eyni səviyyəni göstərir. Məktəblilər üçün müəyyən edilmiş nəqliyyat tədbirləri mövcud deyil. Məlumat verildiyi kimi, yerli yolların pis vəziyyətdə olması, xüsusən də, Əzimbənd orta məktəbində, qış aylarında şagirdlərin dərəcə davamiyyətinə mənfi təsir göstərir.

Hər dörd icmada sorğu edilən respondentlərin uşaqlarının təhsilinin keyfiyyətinə yüksək prioritet verdikləri görünür. Valideynlər övladlarına dərəcə davamiyyət və potensial olaraq, maddi imkanları yol verdiyi halda, təhsilin sonrakı mərhələlərinin davam etdirilməsi baxımından güclü dəstək vermək istəklərini bildirmişlər. Uşaq bağçasında davamiyyət aşağıdır, buna baxmayaraq, respondentlərin 57%-i öz uşaqlarının məktəbəqədər təhsil müəssisəsində təlim-tərbiyə alması ilə bağlı istəklərini ifadə etmişlər.

Səngəçal qəsəbəsində fəaliyyət göstərən orta məktəbdə sinif otaqlarının çatışmazlığı səbəbindən, şagirdlərə iki növbə üzrə dərəcə keçilir. *Bakı Şəhər Proqramı* çərçivəsində bu məktəbdə əlavə 20 sinif otağının inşa olunacağı nəzərdə tutulur. Həmçinin Ümid qəsəbəsindəki orta məktəbdə 2013-cü ilə qədər əlavə 10 sinif otağının inşa olunacağı və 299

¹⁷ Asiya İnkişaf Bankı (2009) Qaradağ Sement Zavodunun Yeni Qurutma Sobasının Modernləşdirilməsi Layihəsi 6: ƏMSSTQ

¹⁸ Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti (2011).

saylı uşaq bağçasının yenidən qurulması və yeni istilik sistemləri ilə təchiz olunacağı nəzərdə tutulur.

2010-cu il üzrə Qaradağ rayonundakı orta məktəb şagirdləri arasında gender payına görə qadınlar 55% təşkil edir. Bu da 2008-ci ildəki respublika üzrə ümumi orta göstəricidən (belə ki, bu göstərici 48% idi) yüksəkdir¹⁹. MTSİST zamanı dörd icmanın məktəbdə təhsil alan şagirdlərinin oğlan və qız faiz nisbətində və nail olunan ən yüksək təhsil səviyyəsində əhəmiyyətli fərqlərin olmadığı barədə məlumat verilib.

7.6.7 Səhiyyə

Digər Şərqi Avropa və keçmiş SSRİ dövlətləri ilə müqayisədə Azərbaycanda uşaq ölümlərinin səviyyəsi daha yüksəkdir. Buna baxmayaraq, həmin göstərici 2000 və 2010-cu illər arasında tədricən yaxşılaşmışdır¹⁹. Sovet dövründən miras qalan səhiyyə sistemindən istifadə imkanı və keyfiyyət baxımından, ümumilikdə aşağı səviyyəli təminatdan daha yüksək təminata tədricən keçid üçün zəruri tədbirlər görülür. Azərbaycanda özəl tibb xidmətləri də var, lakin onların qiymətləri həddindən artıq bahalı olduğundan, bu xidmətlərdən əhalinin çox az hissəsi istifadə edə bilir.

Ölkə üzrə uşaq ölümlərinin səviyyəsi hər 1000 yeni doğulmuş körpə üzrə 2000-ci ildə 16.4%-dən 2010-cı ildə hər 1000 yeni doğulmuş körpə üzrə 11.2%-ə düşmüşdür²⁰. Rayon səviyyəsində uşaq ölümlərinin səviyyəsi hər 1000 yeni doğulmuş körpə üzrə 2010-cu ildə 5.2% təşkil edib ki, bu da ölkə üzrə göstəricidən xeyli aşağıdır²¹.

Həbibovun Azərbaycanda uşaq ölümlərinin sosial-iqtisadi müəyyənləşdirici faktorları ilə bağlı apardığı elmi-tədqiqatda (2011) hamiləlik dövründə hamilə qadınlara qadın məsləhətxanalarında göstərilən antenatal(hamiləlik) qulluqdan yararlanma, vaxt və keyfiyyət səviyyəsində əhəmiyyətli regional bərabərsizliyin olduğunu müəyyən etmişdir. Fərqliliklər qadınların təhsil səviyyəsi və həmçinin onların sosial-iqtisadi statusları ilə əlaqələndirilir.

Qaradağ rayonundakı bütün sakinlər aşağıdakı tibb-müəssisələri vasitəsilə təmin olunan pulsuz tibb xidmətlərindən istifadə imkanına malikdir. Buna baxmayaraq, ixtisaslaşmış diaqnostik xidmətlər və müalicə üçün həddən artıq yüksək ödəniş qiymətləri tələb olunur. Qaradağ rayonunda aşağıdakı səhiyyə müəssisələrindən istifadə etmək mümkündür²²:

- Yeddi dövlət xəstəxanası;
- İki Ümumi Profilli Klinikası (müalicə-diaqnostika müəssisələri);
- On bir ambulanş ilə xidmət göstərən iki təcili tibbi yardım stansiyası; və
- Yeddi ilk tibbi yardım məntəqəsi.

2011-ci ildə Qaradağ rayonu ərazisində yerləşən tibb müəssisələrində ümumilikdə 381 həkim və 915 tibb işçisi işləyirdi. Bu da o deməkdir ki, hər 10000 nəfərə 34,5 həkim və 82,9 digər tibb işçisi düşür²². Bu göstərici 2010-cu il üzrə milli göstəricidən bir az yuxarıdır.

Yerli səviyyədə səhiyyə resurslarından istifadə göstəricisi ümumiyyətlə aşağıdır və bu, dərman preparatlarının çox yüksək qiymətləri ilə xarakterizə olunur. Səngəçal və Ümid qəsəbələrində mövcud olan səhiyyə resurslarından Əzizkənd və 3-cü Massivin sakinləri də istifadə edir və bunlara aşağıdakılar daxildir:

- Səngəçal qəsəbəsində Bakı Şəhər Xəstəxanasının poliklinikası (23 saylı) və 1 ambulanşla malik Təcili Tibbi Yardım Stansiyası (20 saylı); və
- Ümid qəsəbəsində Bakı Şəhər Xəstəxanasının (20 saylı) tibb məntəqəsi (23 saylı), aptek və yeni tibbi məntəqəsi hələ istifadəyə verilməyib.

¹⁹ Həbibov N.N (2011) Azərbaycanda antenatal qulluqdan istifadənin sosial-iqtisadi müəyyənləşdirici faktorları. İslahatlar üçün dəlil və iqtisadi siyasət üçün nəticələr. Aprel 2011; 6(2):175-203.

²⁰ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Demografiya və Sağlamlıq Sorğusu 2010

²¹ Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti (2011).

²² Qaradağ Sement Zavodunun Yeni Soba Layihəsi 6 ƏMSSTQ 6 ƏMSSTQ

MTSİST tərəfindən sorğu edilən ailə təsərrüfatlarının 60%-dən çoxu son vaxtlar öz səhhətlərində pisləşmə hiss etdiklərini, yalnız respondentlərin 28%-i öz sağlamlıq durumunda heç bir dəyişikliyin baş vermədiyini və 8%-i isə səhhətində yaxşılaşma olduğunu qeyd etmişlər. Sağlamlıqda mənfi dəyişikliyə səbəblərin havanın çirkənlənməsi və zəif qidalanma səviyyəsi (sorğu edilən ev təsərrüfatlarının 90%-i hazırkı qidalanma səviyyəsinin qeyri-adekvat olduğu qənaətində idi) kimi amillərlə əlaqədar olduğu düşünülür.

Məlumatlar göstərir ki, 2010-ci ilin iyun ayında MTSİST-in bu tədqiqatı keçirilməzdən dörd həftə əvvəl yerli icmalar tərəfindən ən çox qeyd olunan sağlamlıq problemləri respirator, mədə-bağırsaq, kardioloji və sinir sistemi xəstəlikləridir. Bunlar daha ümumi mənada Qaradağ rayonu və bütün ölkə üzrə təqdim olunan səhiyyə problemləri ilə bənzər idi. 2010-cu ildə Azərbaycanda səhiyyə problemlərində daha tez-tez müşahidə olunan xəstəliklər tənəffüs yolları (respirator), yüksək qan təzyiqi (hipertoniya) və həzm sistemi (mədə-bağırsaq xəstəlikləri) ilə əlaqədar olmuşdur.

Reproduktiv sağlamlığın və anaların sağlamlığının qorunması ilə bağlı qadınlara səhiyyə xidmətlərinin göstərilməsi üçün yerli səviyyədə mövcud olan səhiyyə resurslarında xeyli çatışmazlıqlar mövcuddur. Nəzdində doğum şöbəsi fəaliyyət göstərən ən yaxın dövlət xəstəxanası Sahil qəsəbəsində yerləşir ki, burada hal-hazırda hamilə qadınlara antenatal qayğı göstərilir. İxtisaslaşdırılmış doğum xəstəxanası Lökbatan qəsəbəsində, Səngəçal qəsəbəsindən avtomobillə 30-40 dəqiqə ərzində qət edilə bilən uzaq bir məsafədə yerləşir. Bu MTSİST-dən əldə olunan məlumatlara əsasən son vaxtlar dünyaya uşaq gətirən qadınların 87%-nə müəyyən antenatal qulluq göstərilmiş və 75%-nin doğuşu dövlət xəstəxanasında baş vermişdir. Postnatal(doğuşdan sonra) qulluq isə regional ambulator tibb müəssisələrindəki fəaliyyətlər vasitəsilə göstərilir.

7.6.8 Məşğulluq, İşsizlik və Dolanışq Vasitələri;

7.6.8.1 BP-nin Əvvəlki Layihələrində İşlə Təminat

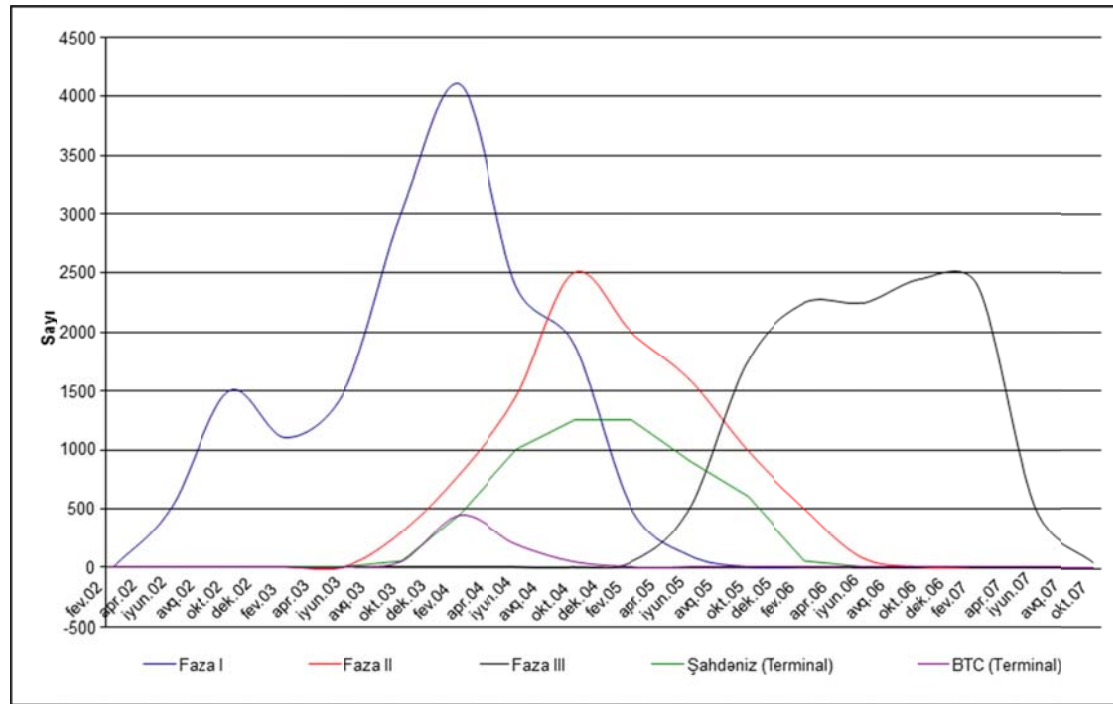
Tarixən BP layihələri (tikinti və istismar əməliyyatları) yerli və regional məşğulluq səviyyələrinə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir²³. Birgə layihələrdəki məşğulluq 2004-cü ilin ortalarında ümumilikdə tikintidə pik hədd kimi 5,500 işçiyə çatmışdır. AÇG Faza 3 layihəsində ümumi məşğulluq səviyyəsi 2006-cı ildə təxminən 2,500 iş yeri (quruda və dənizdə tikinti) olmaqla, ən yüksək səviyyəyə çatmışdır²⁴. Sözügedən bu əvvəlki layihələr sona çatdıqdan sonra yerli icmalar üçün mövcud olan məşğulluq imkanları əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. BP-nin müqavilələrində əvvəllər daimi işləmiş fərdlərlə bağlı MTSİST tərəfindən aparılan sorğu müsbət təcrübələrdən məlumat verdi, xüsusilə də öz ailə gəlirlərini artırmaq üçün səriştə və bacarıqlarını inkişaf etdirmək və gələcək karyera perspektivlərini yaxşılaşdırmaq baxımından.

Şəkil 7.3 AÇG Faza 1, 2 və 3, ŞD1 (yalnız terminal) və BTC (yalnız terminal) layihələri çərçivəsində tikinti üzrə işçi qüvvəsini əyani təsvir edir.

²³ BP-nin Azərbaycanda Davamlı İnkişaf haqqında Hesabatları (2006-2007).

²⁴ AÇG 1-3-cü Fazanın tikinti podratçıları tərəfindən məlumat verildiyi kimi (2007).

Şəkil 7.3 BP-nin layihələrində tikinti üzrə işçi qüvvəsi, 2002 – 2007-ci illər

Məşğulluğun müsbət təsirini maksimum artırmaq üçün AÇG Faza 1, 2, 3, ŞD1 və Səngəçal terminalı və BTC tikinti layihələri çərçivəsində aşağıdakı tədbirlər görülmüşdür:

- **Hədəflər:** BP hər layihə üzrə xüsusi olaraq müəyyən yerli ehtiyatlardan istifadə ediləcəyi ilə bağlı müqavilə öhdəliyi üzərinə götürmüşdür. 2003-cü ilin sentyabr ayında tikinti üzrə işçi qüvvəsinin 85 %-i Azərbaycan vətəndaşları olmuşdur;
- **İşəgötürmə prosesində üstünlük:** Qaradağ rayonunda BP-nin işəgötürmə siyasəti yerli sakinlərə üstünlük vermişdir və 2003-cü ilin sentyabr ayında tikintiyə cəlb olunmuş işçi qüvvəsinin 53 %-i Qaradağ rayonunun sakinləri olmuşdur;
- **İnformasiya mərkəzləri:** Yerli əhalinin işlə təminat üçün qeydə alınmasına şərait yaratmaq məqsədilə Səngəçal, Ümid və Sahil qəsəbələrində yerli icma informasiya mərkəzləri təşkil edilmiş və 2003-cü ilin sentyabr ayına qədər bu mərkəzlər təxminən 18.000 potensial işçini əhatə edən məlumat bazası yaratmışlar; və
- **Təlim:** Tikinti üzrə işçilərin işə qəbulundan öncə və iş müddəti ərzində geniş təlim proqramları həyata keçirilmişdir. Təlimlərdə əsas diqqət SƏTƏM, dil və kompyuter bacarıqları, sürücülük, habelə rəngsazlıq, yükləmə, inşaat körpülərinin quraşdırılması və qaynaq işləri daxil olmaqla, sertifikatlaşdırılmış kurslara yönəldilmişdir. Təkcə bir tikinti sahəsində 270,000 saatdan artıq SƏTƏM təlimi, 244,000 saatdan artıq peşə təlimi, 28,000 saata yaxın idarəetmə, inzibati işlər və kompyuter bacarıqları üzrə təlim keçilmişdir. Bu dövr ərzində sahədəki işçilərə beynəlxalq miqyasda tanınan 1200 ixtisas dərəcəsi verilmişdir.

Belə aydın olur ki, AÇG Faza 1, 2, 3, ŞD1 və BTC tikinti layihələrində işlə təmin edilmiş və təlim keçmiş işçilərin əksəriyyəti indi Azərbaycanda və xaricdə başqa yerlərdə iş tapırlar. Qeydə almaq lazımdır ki, bir çox insanlar dövlət tikinti sahələrində, Bakı tikinti sənayesində və Qazaxıstan neft və qaz sektorunda iş tapmaq üçün öz bacarıq və təcrübələrindən faydalanırlar. Bu, azərbaycanlı işçilər arasında texniki bacarıqların və təcrübənin artırılması baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Milli Səviyyə

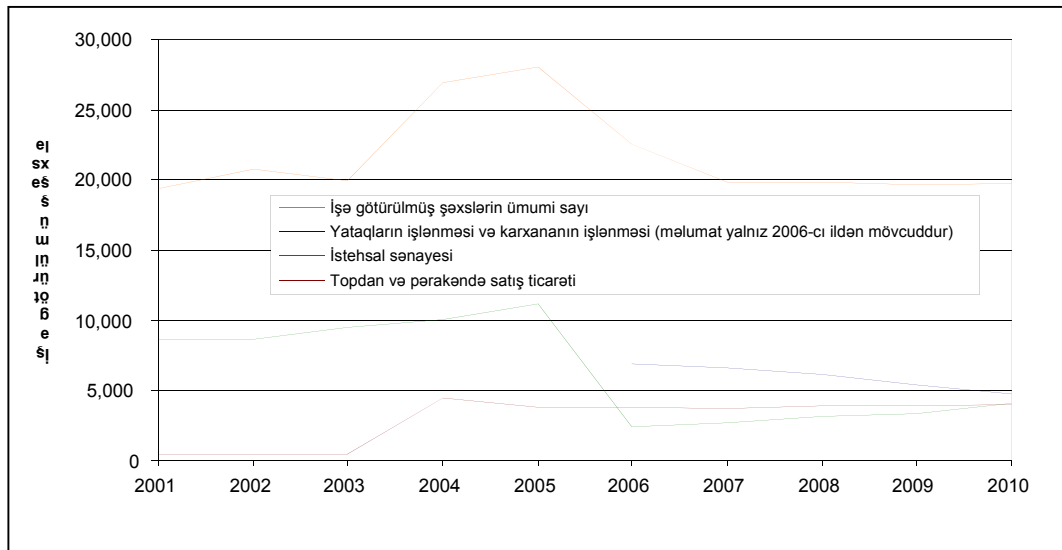
Azərbaycanda məşğulluq üçün işçilərin nisbətən yüksək daxili axınları və xüsusilə gənclərin yüksək işsizlik səviyyəsi ilə xarakterizə olunan bir şəraitdə əmək ehtiyatlarından səmərəli

istifadə ciddi sosial problem olaraq qalmaqdadır. Məsələn, 2012-ci ildə ucqar ərazilərdə 15-19 yaş qrupları üzrə işsizliyin kişilər arasında 27.3%, qadınlar arasında isə 18.2% olması qeydə alınmışdır²⁵. Azərbaycanda qeyri-rəsmi məşğulluq (uyğun əməkhaqqını və əmək şəraitlərini təsvir edən əmək müqavilələri olmadan işləyən fiziki şəxslər) geniş yayılıb və dövlət hal-hazırda qeyri-rəsmi əmək münasibətlərini qanuniləşdirmək üçün zəruri addımlar atır. Ölkə üzrə işsizlik səviyyəsi 2004-cü ildə 8.4%-dən 2010-cu ildə 6.1%-ə düşmüşdür²⁶.

Regional Səviyyə

Qaradağ rayonunda işlə təmin edilən insanların ümumi sayı və üç ən geniş sənaye sahəsi daxilində məşğulluq səviyyələri Şəkil 7.4-də təsvir edilir²⁷.

Şəkil 7.4 Qaradağ Rayonu daxilində Məşğulluğun Növü

Bu rəqəmlər Qaradağ rayonunda işlə təmin olunan insanların ümumi sayının 2004-cü ildən 2006-cı ilədək pik həddə çatdığını göstərir. Bu Şəkil 7.3-də BP layihələrində işlə təminatın pik həddi ilə üst-üstə düşür və bu da BP-nin regiondakı fəaliyyətinin əhəmiyyətini əks etdirir. İstehsal sənayesində işlə təmin olunan insanların sayı 2005-ci ildən sonra kəskin aşağı düşüb və o vaxtdan etibarən bərpa tempi çox aşağıdır. Balıqçılıq və kənd təsərrüfatı sahəsində işlə təmin olunan insanların sayı çox aşağıdır və son beş ildə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməyib. 2008-ci ildə Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyətindən əldə edilən məlumatlar Qaradağ rayonunda işsizlərin ümumi sayının 400 nəfər olduğunu göstərmişdir.

2008-ci ildən etibarən, regional səviyyədə məşğulluq vəziyyətinin müxtəlif sənaye və pərakəndə satış mərkəzlərinin (Bölmə 7.8-ə istinad edin) inkişafı nəticəsində əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdiyi ehtimal olunur.

Yerli Səviyyə

MTSİST ev təsərrüfatlarında ailə üzvlərinin məşğulluğu və dolanışiq vəziyyəti haqqında məlumat toplamışdır. Ümumiyyətlə, dörd icmanın kənd mühiti istər kişilərə, istərsə də qadınlara məhdud məşğulluq imkanları verir və buna əlavə olaraq, məhdud ictimai nəqliyyat işsizlərin əmək bazarlarına və məşğulluq mərkəzlərinə çıxışını daha da çətinləşdirə bilər.

İşlə təmin olunan insanların statusu icmalar arasında əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir: Səngəçal qəsəbəsi Əzimbənd (48%) və 3-cü Massivdən (44%) sonra dövlət işçilərinin ən böyük faiz nisbətinə malikdir (59%). Dövlət işçilərinin əksəriyyətinin öz təhsillərini orta

²⁵ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (2013).

²⁶ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2010)

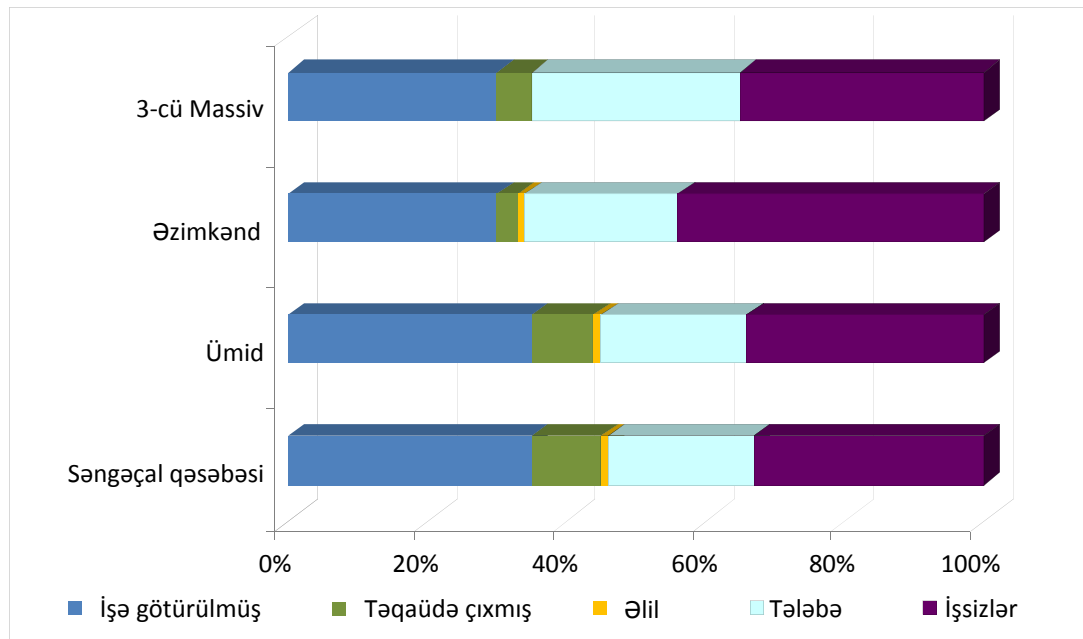
²⁷ Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti (2011).

məktəbdə və texniki-peşə məktəbində almış olduqlarını nəzərə alaraq, təhsil və məşğulluq statusu arasında aydın əlaqə nəzərə çarpır. Səngəçal və Ümid qəsəbələrində ikinci ən böyük məşğulluq sektoru özəl sektorun (işlə təmin olanlar 17%) payına düşüb, bura neft və qaz sektoru (məşğulluq 10%), xidmət sahələri (5%) və mal-qara yetişdirilməsi (2%) daxildir.

MTSİST-in nəticələri çalışan insanların əksəriyyətinin (57%) öz icmaları daxilində və əlavə 18 %-nin isə Sahil qəsəbəsində işlə təmin olunduğunu göstərir. 1%-dən az bir hissə Bakı şəhərində işlə təmin olunub. Sorğu edilən ev təsərrüfatlarında ailə üzvlərinin yalnız 3%-i hal-hazırda BP layihələrində işlə təmin olunub.

MTSİST dörd yerli icmanın hər birində sorğu edilən ev təsərrüfatlarının ailə üzvləri arasında işsizlik barədə məlumatları toplamışdır. Bunlar Şəkil 7.5-də təqdim edilmişdir.

Şəkil 7.5 Hər Bir İcmanın Məşğulluq Statusu

Məlumatlar, işsizliyin yerli səviyyədə məlumat verilən milli səviyyedən əhəmiyyətli dərəcədə artıq (2010-cı il üçün 6%) olduğunu və 18-29 yaş qrupu arasında 60% həddinə çataraq Əzimbənddə ən yüksək 44% olduğunu göstərir. İşsizliyin səviyyəsi qadınlar arasında daha yüksəkdir. Belə yüksək işsizlik səviyyəsi isə bir çox ev təsərrüfatlarının ödənişli əmək fəaliyyəti (ödənişli məşğulluq) vasitəsilə daimi gəlir əldə etməməsi ilə nəticələnir.

Məcburi köçkün statusuna malik olan ailələrin işsizlik səviyyələri ilə bu statusa malik olmayan ailələrin işsizlik səviyyələri arasında əhəmiyyətli fərq mövcud deyil. Belə ki, bu yüksək işsizlik səviyyəsinin arxasında duran səbəblərin yerli əhali arasında bərabər paylaşıldığı göstərilir.

Bu ərazidə yaşayan sakinlərin işlə təmin edilməsi ilə bağlı problemin həll edilməsində BP-dən böyük və davamlı gözləntilər var.

MTSİST sorğu aparılan ərazidə işsizliyə yardım edən faktorların geniş spektrini təklif etmişdir. Bunlara aşağıdakılar daxildir:

- Dörd icmaya bilavasitə yaxın ərazilərdə iş vakansiyalarının olmaması və məhdud ictimai nəqliyyat iş axtaran yerli əhalinin regional iş bazarlarına çıxışına imkan yaradan amillər hesab edilir; və
- İş axtaranlar arasında müvafiq bacarıqların, təcrübənin və ixtisaslaşmanın aşağı səviyyəsi.

İşsizlər 6 aydan 15 ilədək müddətdə işsiz qaldıqlarını bildirmişlər. Struktur işsizlik (iqtisadiyyatda baş verən dəyişikliklərlə bağlı) yerli səviyyədə işçi qüvvəsinin vakant iş yeri üçün müəyyən olunmuş tələblərə uyğun gəlmədiyi zaman baş verir. Bu da həmin vakant yerlərin kənardan götürülən işçilərlə doldurulması ilə nəticələnir. Maraqlı tərəflərlə müsahibələr zamanı struktur işsizlikdən bəhs edilib. Yerli sənaye müəssisələri yeni işçilərin qəbulu zamanı yerli əhalinin elan edilən vakant yerləri doldurmaq üçün zəruri bacarıqlara malik olmaması səbəbindən, bir çox hallarda daha geniş regional səviyyədə uyğun namizədləri işə qəbul etdiklərini bildirmişlər.

7.6.8.2 Yerli əhalinin dolanışq səviyyəsi

Yerli əhalinin məşğulluğu və dolanışq vasitələri çobanlıq və kустar üsulla balıqçılıq fəaliyyətlərini əhatə edir. 2005-ci ildən 2010-cu ilədək qeydə alınan kiçik təsərrüfatların sayında 22% azalma olmuşdur²⁸. Əksinə olaraq, eyni dövrdə mal-qaranın sayı 21% artmışdır. Bu dəyişikliyin səbəbləri aydın deyil və milli və qlobal səviyyədə ətin qiymətində baş verən ümumi artım ilə birlikdə kiçik təsərrüfatların öz səylərini süd və ət məhsullarının istehsalına yönəltmək meylini əks etdirə bilər.

Terminalın şimal-şərqində yerləşən iki çoban yatağında həyata keçirilən əraziyə vizual baxışın nəticələri aşağıdakıları aşkar etdi

- Çoban Yatağı 1– boş binalarla xarakterizə olunur ki, binaların bəzilərinə məskunlaşma mal-qaranın qışlaqda bir ailə tərəfindən otarılması dövründə olur. Tədqiqat zamanı belə anlaşıldı ki, bu ailə yayda heyvanların otarılması məqsədilə şimala doğru köçür. Yaxın tarixə nəzər saldıqda, bu ailənin əvvəlki AÇG Layihəsinin 1-ci Fazası zamanı BP tərəfindən Terminal yaxınlığında yenidən məskunlaşdırıldığı məlum olur; və
- Çoban yatağı 2– bir sıra binalarla xarakterizə edilir ki, bu bunların bəzilərinə yeddi ailə məskunlaşıb. Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti tərəfindən bu ailənin mülkiyyətinə 5 hektar torpaq sahəsi verilmişdir.

İki çoban yatağının fotosəkilləri (Şəkil 7.6-ya istinad edin) binaların (Çoban Yatağından sola) bəzilərinin pis vəziyyətdə və təmirə ehtiyacı olduğunu göstərir. İki mərtəbəli ev hal-hazırda tikilməkdədir (sağda, Çoban Yatağı 2).

Şəkil 7.6 Çoban Yataqlarının Foto şəkilləri

²⁸ Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti (2011).

Kustar üsulla balıqçılıq fəaliyyətlərinin vəziyyətini araşdırmaq üçün Səngəçal və Ümid qəsəbələri arasında sahil zolağı boyunca əraziyə baxış həyata keçirildi²⁹. Başlıca nəticələr aşağıdakılar oldu:

- Balıqçılıq fəaliyyətləri (həm kommersiya, həm də istirahət məqsədilə) Səngəçal qəsəbəsinin və Terminalın cənubuna doğru sahil xətti boyunca müşahidə edilib;
- Təxminən 20-30 nəfər şəxs qayıq motoru ilə təchiz edilmiş kiçik gəmilərdən istifadə etməklə kommersiya xarakterli (vətəgə əhəmiyyətli) balıq ovu ilə məşğul olur. Bəzi balıqçılar hal-hazırda iki dövlət şirkəti ("Caspian Fish" və Sahil qəsəbəsindəki Balıqartırma və Balıqyetisdirmə Zavodu) ilə müqaviləyə malikdir və balıqçılıq onların başlıca gəlir mənbəyidir. Balıqlar həmçinin arabir yerli əhaliyə də satılır;
- Balıqçı komaları və balıq ovu alətləri çimərlik sahəsi boyunca müşahidə edilib; və
- Hava şəraitinin daha az əlverişli olması səbəbindən balıqçılıq fəaliyyətləri qış dövründə azalmağa meyllidir.

Bu MTSİST tədqiqatı zamanı çimərlik sahəsində bəzi balıqçılıq fəaliyyətlərinin əlamətlərinin görünməsinə baxmayaraq, ən son hesabatlarda sahədə balıqçılıq komalarından hal-hazırda istifadə edilmədiyi göstərilir³⁰. Bu sahədə dolanışqı üçün fəaliyyətlərin faktiki olaraq aparılıb-aparılmadığını qiymətləndirmək üçün əlavə araşdırma tələb oluna bilər.

7.6.9 Gender Bərabərliyi

Azərbaycanın hər yerində, xüsusilə də kənd icmalarında qadınlar, gender ayrı-seçkiliyinin baş verməsinə baxmayaraq kişilərlə eyni bərabər hüquqlara malikdirlər³¹. UNICEF-in 2008-ci il üzrə hesabatı Azərbaycanda erkən nikahların geniş yayıldığı və bu sahədə qanunvericiliyin gücləndirilməsi məqsədilə müvafiq qanun layihəsinin baxılmaq üçün Milli Məclisə təqdim edildiyi bildirilir³². UNICEF-in gördüyü işlər onu göstərir ki, erkən nikahlara məruz qalmış qızların yalnız 3%-i nəticə etibarilə sonrakı təhsillərini davam etdirmişdir ki, bu da onların tam sosial-iqtisadi potensiala nail olmalarının qarşısını almışdır.

Səhhətlərində yaranan problemləri "əhəmiyyətsiz" hesab edərək, bununla əlaqədar həkimə müraciət etmək istəməyən bir çox qadının yaşadığı Azərbaycanın kənd ərazilərində qadınların reproduktiv sağlamlıq haqqında bilik səviyyəsi aşağıdır³³. Dörd icmanın heç birində təyin edilmiş mövcud qadın sağlamlıq resursları mövcud deyil.

Milli statistik göstəricilər qeyri-balanslı gender nisbətini nəzərə alaraq, ibtidai və ya orta məktəblərə qəbul üçün gender balansında əhəmiyyətli fərqlər mövcud olmadığını göstərir³⁴. 2009-cu ildə şəhər yerlərində qadın işçi qüvvəsinin payı 45%, kənd yerlərində isə 42% təşkil edib. Milli Məclisə seçilmiş qadın deputatların faiz nisbəti 1995-ci ildə 12%, 2009-cu ildə 11,2% təşkil etmişdir. 2009-cu ilə aid statistik məlumatlar savadlılıq dərəcəsi və uşaq ölümü üzrə gender nisbətində heç bir fərqin olmadığını göstərir.

Məşğulluq vəziyyəti ilə bağlı qadınların statusu, əldə etdikləri maksimum təhsil səviyyəsi və cəmiyyətdəki iştirak səviyyəsi hər bir icmada keçirilən qadın fokus qrupları ilə görüş zamanı müzakirə olunub. Hər hansı icmadan qadınların MTSİST-in fokus qruplarında iştirak ilə bağlı heç bir neqativ hal qeydə alınmayıb, bu da qadınların belə tədbirlərdə iştirakına heç bir maneənin olmadığını göstərir. Fokus qruplarının nəticələri onu göstərir ki, hal-hazırda qadınların maraqları ilə məşğul olan heç bir təşkilat mövcud deyil və bir çox qadınlar (80%) seksual təzyiq və ya cinsi zorakılıqla bağlı pozulmuş hüquqları üçün onların kimə müraciət etməli olduğunu bilmir.

²⁹ Kustar üsulla balıq ovu, tilov, tor, quş ovu üçün nəzərdə tutulan tor və ənənəvi balıqçılıq qayıqları kimi ənənəvi balıqçılıq alətlərindən və üsullardan istifadə etməklə kommersiya məqsədi və ya dolanışqı üçün hər hansı kiçik-miqyaslı, aşağı texnologiyalı balıqçılıq təcrübələrinə istinad edir. Kustar balıqçılıq, bir qayda olaraq balıq populyasiyaları ilə bağlı az intensiv və az stresli olması baxımından iri-miqyaslı müasir kommersiya balıqçılıq təcrübələri ilə ziddiyyət təşkil edir.

³⁰ W Boulton, pers comm. (2013)

³¹ ABŞ (2007) Dövlət Departamentinin İnsan Haqları ilə bağlı Təcrübələrə dair Ölkə Hesabatı Azərbaycan

³² (2008) BMT-in Uşaq Fondunun (UNICEF) Hesabatı: Azərbaycan bu konvensiyaya 1996-cı ildə qoşulub

³³ BMT-nin Əhali Fondu (UNFPA) 2011 Azərbaycanda Gənclərə Dəstək Verilməsi

³⁴ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Demografiya və Sağlamlıq Sorğusu 2010

MTSİST zamanı sorğu edilən ev təsərrüfatları daxilində işə götürülən kişilərin (79%) faiz nisbətində qadınlarla (19%) müqayisədə daha çox olduğu ehtimal edilirdi və bu nisbət dörd icma üzrə eynilik təşkil edirdi. Qadınların (82%) kişilərlə (68%) müqayisədə texniki təlimlərə qatılmağa daha az maraq göstərdikləri ehtimal edilirdi. Bu ərazidə ümumiyyətlə, əlverişli iş imkanları olmaması səbəbindən, xüsusən qadınlar üçün uyğun işlər(düşünülən) məhduddur. MTSİST zamanı həmçinin əlverişli məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin olmamasının əhəlinin məşğulluğuna göstərdiyi neqativ təsirləri qeyd edilib.

7.6.10 Yaşayış Şəraitləri, Ailənin Gəlir və Məsərəfləri

Dünya Bankının (2010) "Azərbaycanda Yaşayış Şəraitinin Qiymətləndirməsinə dair Hesabatı"na əsasən 2008-ci ilə aid məlumatların istifadə edildiyi YŞQH-də 2000-ci ildən etibarən Azərbaycanda yoxsulluq səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması və yaşayış şəraitlərinin yaxşılaşması ilə bağlı təcrübə yaşandığı qeyd edilib³⁵. Ölkə üzrə göstərici milli yoxsulluq həddindən aşağı yaşayan əhəlinin faiz nisbətində 2001-ci ildə 49%-dən, 2009-cu ildə 11%-ə qədər tədrici azalma, şəhər yerlərində isə əhəmiyyətli dərəcədə daha sürətli azalma olduğunu göstərir³⁶. Lakin global maliyyə böhranının təsirləri nəticəsində 2009-cu ildə yoxsulluğun 1% artdığını təsdiq edən dəlillər var.

Yoxsulluq səviyyəsində azalma güclü iqtisadi inkişaf, yoxsulluğu azaldan artım və milli sərvətlərin bölüşdürülməsini yaxşılaşdıran yoxsulluğun azaldılması siyasətləri ilə əlaqədardır. Belə siyasətlər "2008 -2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf haqqında Dövlət Proqramı"nda qeyd olunur. Siyasət dəyişiklikləri minimum aylıq əməkhaqqının (yaşayış minimumu) 2008-ci ildə 75 AZN-dən 2011-ci ildə 85 AZN-ə artımını təmin etmişdir. Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən 2013-cü ildə məşğulluğun iqtisadi sahədən asılı olaraq dəyişik minimum aylıq əməkhaqqı ilə təmin ediləcəyi gözlənilir.

YŞQH-dən əldə edilən məlumatlar qadınların başçılıq etdiyi, əsas sanitar-gigiyena infrastrukturunun olmadığı, çoxuşaqlı ailələrdən ibarət olan, əlil və yaşlı insanları əhatə edən ev təsərrüfatlarında yoxsulluğun ən yüksək həddə çatdığını göstərir. YŞQH-yə əsasən genderlər arasında yoxsulluq səviyyəsi milli səviyyə ilə eynidir və bu, nəsillərarası əlaqələrə malikdir. Rayon səviyyəsində yoxsulluq səviyyəsi (və yaşayış şəraitlərində əlaqəli artım) tədricən azalaraq 2001-ci ildə 47%-dən 2005-ci ildə 26%-ə; 2010-cu ildə isə 9%-ə enib³⁷. 2009-cu ildə Qaradağ rayonunda yoxsulluq həddi 9% təşkil edib ki, bu da ölkə üzrə qeydə alınan səviyyə ilə eynidir. Qaradağ rayonunda yoxsulluğun azaldılması sosial xərclərin artması ilə dəstəklənir ki, bu da 2008-ci ildə 3,789, 2011-ci ildə isə 8, 912-dən artıq ev təsərrüfatını (ailəni) əhatə etmişdir.

³⁵ Dünya Bankı (2010) Azərbaycan: Azərbaycanda Yaşayış Şəraitinin Qiymətləndirməsinə dair Hesabat (YŞQH) Hesabat №. 52801-AZ.

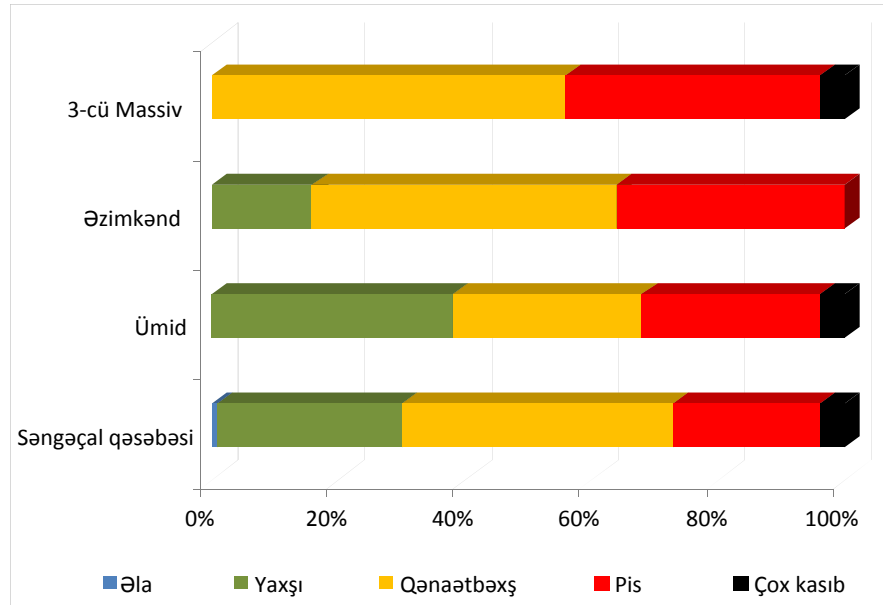
³⁶ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Demografiya və Sağlamlıq Sorğusu 2010

³⁷ Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti üçün təqdimat

7.6.10.1 Yerli Yaşayış Şəraiti:

MTSİST-dən əldə edilən məlumatlar tədqiq edilən ev təsərrüfatlarının yalnız 6 faizinin öz hazırkı yaşayış şəraitlərini 'yaxşı' hesab etdiyini göstərir (Şəkil 7.7). Ən aşağı yaşayış səviyyəsi ('yoxsul') 3-cü Massivdə (40%) və Əzimbənddə (36%) qeydə alınıb.

Şəkil 7.7 Yaşayış Standartları ilə bağlı Məmnunluq Səviyyəsi

Səngəçal və Ümid qəsəbələrində yerləşən ev təsərrüfatlarının sorğusunda iştirak edənlər ictimai infrastrukturla yaşayış şəraitləri arasındakı əlaqəni vurğulayaraq, öz icmaları daxilində kanalizasiya infrastrukturunun yaradılması ilə bağlı 2004-cü ildə BP-nin əvvəlki müdaxiləsindən sonra yaşayış şəraitlərinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdığını bildiriblər.

Mənzillə bağlı əsas problemlər damın axması nəticəsində yaranan nəmişlik, divarların və damların pis vəziyyətdə olması, kanalizasiya infrastrukturunun olmaması, ziyanvericilərin və həşəratların olması hesab edilib. Nəmişlik probleminin Səngəçal və Ümid qəsəbələrində sorğu edilən ev təsərrüfatlarında xüsusilə yüksək olduğu qeyd edilib.

7.6.10.2 Ailə Gəlirləri

Milli səviyyədə, ailə gəlirləri yoxsulluğun azalması və yaşayış şəraitlərinin yaxşılaşması ilə yanaşı artmışdır. Yerli səviyyədə, Səngəçal qəsəbəsi və Əzimbənddə məşğulluq əsasən dövlət sektorundakı işlərlə bağlıdır. Heyvandarlıq Əzimbənddə başlıca və ikinci dərəcəli gəlir mənbəyidir və qeyri-rəsmi məşğulluqdan əldə edilən təsadüfi qazanclar həm Ümid, həm də Əzimbənd üçün əhəmiyyətli yer tutur. İkinci dərəcəli gəlir mənbələri pensiyaları və digər sosial yardımları, təsadüfi qazancları və (Əzimbənd üçün) heyvandarlığı (12%) əhatə edir. Buna baxmayaraq, ev təsərrüfatlarının yarıdan çoxu ikinci dərəcəli gəlirlərə malik deyildi.

Səngəçal (439 AZN) və Ümid (418 AZN) qəsəbələrində ev təsərrüfatlarının orta gəliri Qaradağ rayonu üzrə orta göstəricidən (400 AZN) daha yüksəkdir. Əksinə olaraq, Əzimbənddə orta aylıq ailə gəlirləri 228 AZN və 3-cü Massivdə 297 AZN təşkil edir ki, bu da orta rayon səviyyəsindən xeyli aşağıdır³⁸.

Sorğudan əldə edilən məlumatlar, əksər ailələrin üç gəlir qrupu üzrə qruplaşdığını və imkanlı ailələrin sayının nisbətən az olduğunu göstərir: 100-dən 199 AZN-ə; 300-dən 399 AZN-ə; və 400-dən 499 AZN-ə. Ev təsərrüfatlarının 54%-nin aylıq gəlirinin 400 AZN və ya daha aşağı; 18%-nin aylıq ailə gəlirinin isə 200 AZN-dən az olduğu qeyd edilib.

³⁸ ƏMRİO (2009) Qaradağ Sement Zavodunun Yeni Qurutma Sobası Layihəsi 6: ƏMSSTQ.

7.6.10.3 Ev təsərrüfatının aylıq məsrəfi (AZN)

2011-ci ildə MTSİST tərəfindən toplanmış məlumatlardan istifadə edərək aylıq ailə məsrəfləri nümunələri ilə bağlı məlumatlar (AZN ilə) Cədvəl 7.5 təqdim olunur.

Cədvəl 7.5 Ev təsərrüfatının aylıq məsrəfləri (AZN)

Ev təsərrüfatının aylıq məsrəfləri (AZN)	Ərzaq	Kommunal Xidmətlər	Torpaq və/və ya ev icarəsi	Səhiyyə	Təhsil	Nəqliyyat
Minimum yerli səviyyə	50	2	1	5	5	2
Maksimum yerli səviyyə	750	150	220	800	350	300
Orta yerli səviyyəsi	237	48	27	63	51	57

Məlumatlar ev təsərrüfatlarının orta aylıq xərclərinin nisbətən bərabər hissələrinin kommunal, səhiyyə, təhsil və nəqliyyat xərclərinə ayrıldığını göstərir. Ailənin orta aylıq gəlirlərini nəzərə alsaq, ərzaq məhsullarına sərf olunan orta məbləğ (237 AZN) nisbətən yüksəkdir.

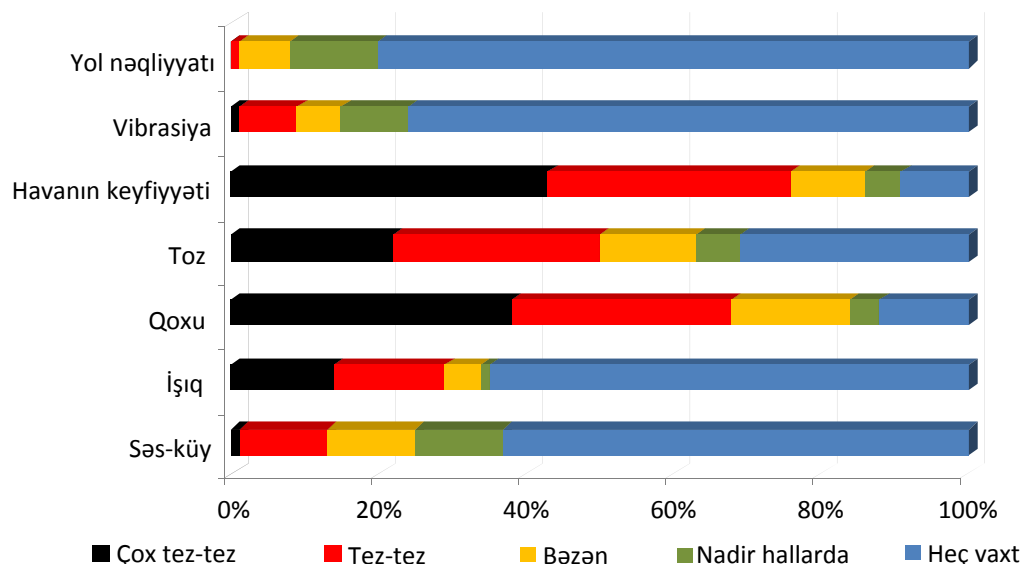
Ərzaq almaq üçün borc alan, yaxud dost və qohumlara etibar edən ev təsərrüfatlarının faiz nisbəti Səngəçal qəsəbəsində 12%-dən 3-cü Massivdə maksimum 32% arasında dəyişirdi. Belə şəraitlərdə, ailənin orta aylıq gəliri xərclərindən azdır və ailələr öz minimal ehtiyaclarını qarşılamaq iqtidarında olmurlar.

7.6.11 Sənaye Əməliyyatları və BP barədə Yerli Təsəvvürlər

MTSİST üçüncü tərəfin sənaye əməliyyatları və BP şirkətinin fəaliyyətləri ilə bağlı yerli təsəvvürləri tədqiq edib. Sorğu edilən ailələrdən ərazidə fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinin əsas növlərinin adlarını çəkmək xahiş olunub və respondentlərin 79%-i ilk cavabında Səngəçal Terminalını qeyd ediblər. Digər qeyd edilən sənaye müəssisələri Səngəçal Elektrik Stansiyası, Qaradağ Sement Zavodu, Səngəçal Sütəməzləyici Qurğusu, "AzPetro" Terminalı və regional daş karxanaları olub. Respondentlərin böyük əksəriyyəti (77%) müxtəlif sənaye müəssisələrinin (BP də daxil olmaqla) ərazidə əməliyyatların aparılma üsulunda hər hansı əhəmiyyətli fərq görmədiklərini, ümumilikdə belə fəaliyyətlərə 'vahid formalı' əməliyyat kimi baxdıqlarını bildiriblər.

Sənaye əməliyyatlarının dərk olunan ətraf mühit təsirləri Şəkil 7.8-də təqdim olunur. Tədqiq edilən ev təsərrüfatlarından xüsusilə BP-nin fəaliyyətləri barədə soruşulub. Onlar verdikləri cavablarda ərazidə BP-nin fəaliyyətlərinin təsirləri ilə digər sənaye fəaliyyətlərinin təsirlərini fərqləndirə bilmədiklərini göstəriblər.

Şəkil 7.8 Sənaye Əməliyyatlarından Dərk edilən Ətraf Mühit Təsirlərinin Tezliyi

Səngəçal və Ümid qəsəbələrində, Əzizkənddə 2011-ci ilin oktyabr ayında ŞD2 İnfrastruktur Layihəsi üzrə ƏMSSTQ ilə əlaqədar ictimaiyyət nümayəndələri ilə görüşlər keçirildi. Görüşlər Terminalda mövcud yüksəyə qaldırılmış məşəlin fəaliyyəti ilə bağlı icmanın narahatlıqları olduğunu göstərdi. İcma üzvləri məşəlin hündürlüyünün hansı səbəblərdən dəyişdiyi və belə dəyişikliyin Terminalda təhlükəli şəraitlər yarada biləcəyi barədə suallar vermişlər. Yerli icma iştirakçıları həmçinin məşəlin Terminalda yanması nəticəsində atmosfərə atılan emissiyaların tənəffüs yolları vasitəsilə orqanizmə daxil olaraq insan sağlamlığına mənfi təsirlərlə nəticələne bilməsi və ya baş verən məlum güclü karbohidrogen qoxularının buna səbəb olub-olmaması barədə suallar vermişlər.

“Ətraf mühitin təsviri” adlı 6-cı Fəsildə (Bölmə 6.4.6) təsvir edildiyi kimi, müəyyən şəraitlər altında külək vasitəsilə icmalara daşınan bu qoxular Terminalda lay suyu gölməçələrinin yaranması səbəbi ilə izah edilir. Ümumiyyətlə, görüşlər icmalar daxilində Terminalda mövcud məşəlin yanması ilə bağlı güclü neqativ fikirlərin olduğunu və karbohidrogen qoxularının olmasının, sözügedən məşəlin insan sağlamlığına mənfi təsirləri ilə bağlı ehtimalları daha da gücləndirdiyini göstərdi.

7.6.12 İctimai Təşkilat və Yerli Sosial Məsələlər

Milli səviyyədə Dünya Bankının Azərbaycandakı Ölkə Ofisi və Azərbaycan Hökuməti birlikdə Vətəndaş Cəmiyyəti Fondu (VCF) vasitəsilə vətəndaş cəmiyyəti qruplarının inkişafını dəstəkləyir. Hər il yeni QHT-lər üçün müxtəlif diqqət yönəldiləcək sahə seçilir, 2009-cu ildə diqqət sahəsi gənclərin maraqları və bərabər imkanlar olub.

2011-ci ildə Qaradağ rayonunda 36 QHT rəsmi olaraq qeydiyyatdan keçmişdir³⁹. Qeydiyyata alınan QHT-lər diqqəti aşağıdakı maraqlara yönəlmişlər:

- Yaşlı insanlar, gənclər, tələbələr və ailələr;
- Əlillər (sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər), görmə qabiliyyəti olmayan şəxslər, qadınlar, uşaqlar və müharibə veteranları;
- Silahlı qüvvələr və müharibə veteranları (ümumi);
- Qadınların maraqları (neft sahəsində işləyən qadınlar cəmiyyəti);
- Ukrayna və Rusiya icmaları;
- Sahibkarlıq, elm, yüksək intellekta sahib olan şəxslər;
- İstehlak və azad bazar assosiasiyaları; və
- Beynəlxalq Qızıl Xaç və Qırmızı Aypara humanitar hərəkatının bir hissəsi olan "Qırmızı Aypara" kimi beynəlxalq təşkilatların ölkə ofisləri.

Yerli səviyyədə, yerli icmalarda üç fəal QHT var (biri Səngəçal qəsəbəsində, ikisi isə Ümid qəsəbəsində). QHT fəaliyyətləri ilə bağlı məlumatlılıq səviyyəsi aşağıdır. İcmanın fokus qrup müzakirələri zamanı yerli sakinlər öz icmalarında üzləşdikləri konkret problemləri həll etmək üçün yeni qruplar yaratmaq istəklərini dəfələrlə ifadə etmişlər.

MTSİST dörd icmanın yerli sakinləri arasında narkotik vasitələrdən istifadə və ya digər anti-sosial davranışlarla əlaqədar əhəmiyyətli problemlərin olmadığını göstərmişdir, baxmayaraq ki, belə məsələlərin müzakirəyə çıxarılması əhali arasında sadəcə mədəni baxımdan etirazla qarşılanı bilərdi. Fokus qrupları ilə görüş zamanı xırda cinayətkarlıq, narkotik vasitələrdən və spirtli içkilərdən sui-istifadə halları işsizlik və yoxsulluq problemləri ilə əlaqələndirilib. Ümid qəsəbəsində Qadınlar Qrupundan olan iştirakçılar işsizliyi ailə münaqişələri və hərbi xidmətini başa vurub mülki həyata qayıdan və iş tapa bilmədikləri halda cinayətə əl atan gənclərlə bağlı cinayət hallarının sayında müşahidə edilən son artımlarla əlaqələndiriblər.

³⁹ Qaradağ Rayon İcra Hakimiyyəti (2011).

7.7 Həssas Qruplar

7.7.1 Aztəminatlı Ev Təsərrüfatları

Aztəminatlı ev təsərrüfatları kommunal xərclərin vaxtında ödənilməsi, tədris vəsaitlərinin (məktəbli forması, dərsliklər və dərs ləvazimatları), dərman preparatlarının alınması və ya müalicə-diaqnostika mərkəzində göstərilən tibbi xidmətlərin haqqının ödənilməsi kimi müxtəlif maliyyə problemləri ilə üzləşə bilərlər. Onların həmçinin ərzaq kimi əsas təsərrüfat mallarının alınması üçün verilən qeyri-rəsmi kreditdən yararlandığı ehtimal olunur.

Ev təsərrüfatlarının kommunal xərcləri vaxtında ödəyə bilmə qabiliyyəti ilə bağlı aparılan sorğu zamanı aşkar edildi ki, onların yarıdan çoxu (51%-i) ödənişləri vaxtlı-vaxtında, 30%-i isə azacıq gecikmə ilə həyata keçirirlər. Səngəçal qəsəbəsində (10%), Ümid qəsəbəsində (12%) və 3-cü Massivdə (16%) ev təsərrüfatları bu nisbətdə ödənişləri uzun gecikmədən sonra yerinə yetirirlər. Qaz və elektrik enerjisinin qiymətləri səbəbindən Əzizkənddə ev təsərrüfatlarının 12%-i isitmə üçün yanacaq mənbəyi kimi quru mal təzəyindən istifadə etmək məcburiyyətində qalır və az sayda ev təsərrüfatlarında asfalt yol örtüyündən istifadə edilir. Hər iki seçim bu həssas ev təsərrüfatlarında yanacaq çatışmazlığını əks etdirə bilər.

MTSİST tərəfindən tədqiq edilən ev təsərrüfatlarının ailə məsrəfləri nümunələrini nəzərə alaraq, aztəminatlı ev təsərrüfatları ərzaq məhsullarının, kommunal xərclərin (xüsusilə də istilik yanacağı) qiymətlərində baş verə biləcək gələcək artımlara və mənzil-məişət şəraitlərində dəyişikliklərə qarşı xüsusilə həssas olacaqlar. Ailə gəlirlərində artım olmadan, bir çox ev təsərrüfatlarının üzləşdiyi aşağı keyfiyyətli mənzil-məişət şəraitləri olduqca bahalı əsaslı təmir xərcləri üzündən davam edəcək.

7.7.2 Ərinin maliyyə dəstəyi olmadan yalnız qadınların başçılıq etdiyi ev təsərrüfatları

Qadınların başçılıq etdiyi ev təsərrüfatları daha çox yoxsul, bir gəlir mənbəyindən (hansı ki, kişilərlə müqayisədə eyni iş üçün daha az ödəyə bilən) asılı və himayələrində uşaqlar olan həssas qrup hesab edilir. Azərbaycanda uşaqlara verilən müavinətin məbləği tək valideynin başçılıq etdiyi ev təsərrüfatlarının xərc nümunələrində əhəmiyyətli fərq yaratmaq üçün olduqca azdır: hər bir yeni doğulan körpəyə 75 AZN məbləğində birdəfəlik ödəniş verilir və ən yoxsul ailələr uşağın birinci doğum gününə qədər hər ay əlavə olaraq 30 AZN almaq hüququna malikdirlər⁴⁰. Qadınların başçılıq etdiyi ev təsərrüfatlarında yoxsulluğun geniş yayılması gələcək uşaq inkişafının nəticələrinə neqativ təsir göstərəcək.

7.7.3 Yaşlı və Əlilliyi olan İnsanlar

Yaşlı və əlilliyi olan insanlar (xüsusi qayğıya ehtiyacı olan insanlar) xüsusilə həssas qrup hesab edirlər. Onların aşağı gəlirlərə malik olduqları, dövlət yardımı və müavinətlərindən asılı olduqları ehtimal edilir. Əlilliyi olan insanlar özlərinə uyğun iş tapmaqda çətinliklərlə üzləşirlər. Bu qrupun səhiyyə xidmətlərinə daha çox ehtiyac duyduğu ehtimal olunur ki, bu da öz növbəsində ev təsərrüfatının məsrəflərini artırır. Ailədə əlil uşaqları olan ev təsərrüfatları xüsusilə həssas qrupa aid edilir. Belə ki, onlar uşaqlarının səhiyyə xidmətləri, məktəbəqədər təhsil müəssisəsi və təhsil resursları ilə əlaqədar yaranan daha yüksək məsrəflərlə üzləşə və ehtiyac duyduqları sosial xidmətlər səviyyəsinin əldə edilməsində (ümumilikdə daha yüksək) müəyyən problemlərlə qarşılaşa bilərlər.

7.7.4 Çobanlar

ŞD2 Layihəsinin Genişlənmə sahəsi daxilində arxeoloji və sulu-bataqlıq ərazilərdə aparılan və 2011-ci ilin iyun və sentyabr aylarında tamamlanan tədqiqatlar zamanı sahənin daha çox çobanlar tərəfindən müntəzəm istifadə edildiyi müşahidə olunmuşdur. Çobanlar əksər hallarda sahədə yalnız gəzib-dolaşırlar. Onların təxminən 18 yaşına qədər və daha yuxarı yaş həddinə malik kişilər olduqları müəyyənləşdirilib. Bəzi çobanların Əzizkənd və 3-cü Massiv

⁴⁰ "Müharibə və Sülh Araşdırmaları İnstitutu" (IWPR) Azərbaycanda Tənha Anaların Çətin Vəziyyəti (2011)

sahəsində yaşadıkları və Terminal yaxınlığında ümumiyyətlə qış otlaq sahəsi hesab edilən ərazidə bütün il boyu heyvanlarını (mal-qara və qoyun-quzu sürüləri) otardıqları başa düşülür.

Çobanlar aşağı təhsil səviyyəsinə və səhiyyə xidmətlərindən aşağı istifadə imkanına malik insanlar kimi xarakterizə edilə və daha geniş cəmiyyət daxilində ayrı sosial qrup sayıla bilər. Bəzi çobanların yerdəyişmədən əvvəl heyvandarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan məcburi köçkünlər olması, onların öz bilik və təcrübəsinə burada davam etməsi ehtimal oluna bilər. Çobanların Terminal yaxınlığında heyvanları otarmaq hüququna malik olub-olmadığı məlum deyil. Bu qeyri-rəsmi torpaq istifadəçiləri torpaq sahəsinə giriş və istifadə imkanında baş verən dəyişikliklərə və heyvanların sayının sürətlə azalmasına səbəb ola bilən heyvanlar arasında yoluxucu xəstəliklərin yayılması, sərt qış şəraitləri və ərzaq qiymətlərinin inflyasiyası kimi digər xarici amillərin təsirinə qarşı xüsusilə həssas ola bilər. Çobanların gələcəkdə otlaq sahələrinə giriş imkanını məhdudlaşdıracaq regional, üçüncü tərəfin sənaye əməliyyatlarının (kumulyativ təsirlər) genişlənməsinə qarşı xüsusilə həssas ola biləcəyi ehtimalı var.

7.7.5 MK-lər və Qaçqınlar

Azərbaycan ərazisində Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində öz doğma yurdlarını tərk etmək məcburiyyətində qalmış 586,000 nəfərdən artıq insan məcburi köçkün olaraq qalmaqdadır. Bir çox MK-lərin və qaçqın qruplarının statusu hələ də həll edilməyib. Həm dövlətin, həm də beynəlxalq yardım təşkilatlarının söylərinə baxmayaraq, bir çox məcburi köçkünlər hələ də yarıuçuq ictimai binalarda (yataqxanalarda), gecəqondu tipli evlərdə və ya müvəqqəti yaşayış binalarında yaşayırlar⁴¹. Onların həssaslığının mənbəyi öz əzəli yurdlarında tərk etdikləri yaşayış yerlərini itirməsi ilə əlaqədardır. Belə ki, onlar hal-hazırda öz doğma yurdlarında tərk etdikləri evlərinə, dolanışığı vasitələrinə (bəziləri kənd təsərrüfatına əsaslanan və torpağa giriş hüquqlarından asılı olan) və əvvəlki sosial dəstək şəbəkələrinə giriş imkanına malik deyillər. Milli səviyyədə MK-lərin kənd ərazilərində yerləşən ev təsərrüfatları daxilində yoxsulluğun genişlənmə dairəsi ölkədə hər hansı digər qruplarla müqayisədə daha yüksəkdir⁴².

Azərbaycan vətəndaşlarının yaşayış yeri üzrə qeydiyyat alınması Qeydiyyat (Propiska) rejimi kimi tanınan daxili sistem vasitəsilə həyata keçirilir. İlkin məskunlaşdıqları yaşayış yerlərini tərk edən bir çox MK-lər öz hazırkı yaşayış yerləri üzrə qeydiyyat alınmaq üçün mübarizə aparmışlar. Vətəndaşların təkrar qeydiyyatla bağlı üzləşdikləri adi problemlərə hədsiz bürokratik proseslər və müharibə zamanı sənədlərin əslinin itirilməsi daxildir. Rəsmi qeydiyyat olmadan məcburi köçkünlər, xüsusilə bu qrup üçün nəzərdə tutulmuş, onlara verilən aylıq müavinəti (mütəmadi pul yardımları) ala bilməkdə çətinliklərlə üzləşirlər.

Qeydiyyata alınmış MK-lərə yemək xərci üçün verilən aylıq müavinətin (pul yardımları) məbləği 18 AZN təşkil edir və onlar kommunal xidmətlərin haqqını ödəməkdən azaddırlar. 1994-cü ildə atəşkəsdən sonra, bir çox MK-lər yeni yaşayış yerlərində dünyaya uşaq gətirmişlər. Məcburi köçkün valideynlərinin övladları yalnız Məcburi Köçkün statusuna malikdirlər (və əlaqədar sosial güzəşt və imtiyazlara), əgər onların hər iki valideyni və ya ataları məcburi köçkündürsə. Əgər yalnız ana məcburi köçkün olarsa, uşaq "Ünvanlı Sosial Yardım" almaq hüququndan məhrum edilir ki, bu da nəticə etibarilə onların yoxsullaşma ehtimalını artırmış olur⁴³.

Terminal yaxınlığında məskunlaşan MK-lərin böyük əksəriyyəti Səngəçal və Ümid qəsəbələrində yerləşən icmalarda artıq uzun müddətdir ki, (11 ildən 20-ildək) yaşayırlar. Onların artıq yerli cəmiyyətə inteqrasiya etmiş olduqları görünür. Dörd icmada MK-lərin böyük əksəriyyəti dövlət tərəfindən təmin edilən mənzillərdə yaşayır ki, bu da özlərinə yaşayış yeri tapmalı olan digər insanlarla müqayisədə onların nisbətən aşağı yoxsulluq riski altında olduqlarını göstərir.⁴³ Buna baxmayaraq, MK-lərin yaşayış yeri ilə təminatı hələ də ciddi narahatlıq doğuran məsələ kimi qalmaqdadır. MK-lərin ev təsərrüfatları üçün başlıca inkişaf prioriteti yaşayış şəraitləri ilə əlaqədardır, belə ki, bir çoxları hələ də keyfiyyətsiz və pis tikilmiş

⁴¹ Məcburi Köçkünlər üzrə Monitoring Mərkəzi (2010) Azərbaycan 20 ildən sonra Məcburi Köçkünlər özünə güvə və özünü təminat baxımından hələ də maneələrlə üzləşirlər.

⁴² Dünya Bankı (2010) Azərbaycan: Azərbaycanda Yaşayış Şəraitinin Qiymətləndirilməsinə dair Hesabat (YŞQH) Hesabat №. 52801-AZ.

binalarda yaşayırlar. MTSİST-dən əldə edilən məlumatlar Ümid qəsəbəsində yaşayan məcburi köçkünlərin nəmişlik və ziyanvericilərlə əlaqədar yaşayış şəraitləri haqqında şikayətlərinin daha yüksək nisbətə malik olduğunu göstərir.

MTSİST tədqiqatı zamanı Dörd Fokus Qrupu MK-lər və qeyri-MK-lərin qarışıq tərkibindən təşkil olunub. Orada bu iki qrup arasında keçmiş münaqişələrdən bəhs edilməyib və ya xüsusilə sosial statusla bağlı hər hansı ayrı-seçkilik halları qeyd olunmayıb. Əvəzində, orada statusundan asılı olmayaraq, eyni sosial-iqtisadi vəziyyətlə üzləşən icmaların sakinləri arasında ümumi anlaşma yaranıb və işsizlik, pis yaşayış şəraitləri və ictimai nəqliyyatın olmaması kimi problemlərin həll edilməsi üçün birləşib ictimai təşkilatların yaradılmasının vacibliyi xüsusilə qeyd edilib.

Terminal yaxınlığındakı ərazidə müvəqqəti məskunlaşan MK-lər Sahil qəsəbəsində Qaradağ Sement Zavodunun işçilərinin mövcudluğu ilə son vaxtlar daha da genişlənən Ümid qəsəbəsində dövlət tərəfindən yaşayış yerləri ilə təmin edilmişdir. MK-lər Səngəçal qəsəbəsində də mövcuddur. Bir çox məcburi köçkün ilkin olaraq (münaqişədən əvvəlki coğrafi yerlərində) münbit kənd təsərrüfatı torpaqlarının və yağıntıların uyğun paylanma rejimlərinin kombinasiyası sayəsində davamlı kənd təsərrüfatına əsaslanan dolanışiq imkanlarına malik olub. Ümid və Səngəçal qəsəbələrində məskunlaşan MK-lərə avtomatik olaraq torpaqdan istifadə hüquqları verilməyib və onların hüququ əlverişsiz torpaq sahələri ilə məhdudlaşdırılıb. Nəticə etibarilə, bəzi MK-lər öz dolanışiq vasitələrini kənd təsərrüfatına əsaslanan fəaliyyətlərə aid olmayan, dövlət və ya özəl sektora aid rəsmi məşğulluq fəaliyyətlərinə uyğunlaşdırmaq üçün mücadilə edəcəklər.

MK-lərin işsiz ailə üzvləri ilə qeyri-MK-lərin ailə üzvləri arasında əhəmiyyətli fərq yoxdur və yüksək keyfiyyətli təhsil, səhiyyə və infraqurultudan istifadə imkanı dörd icmanın hər birində məhduddur. Nəticə etibarilə, MK-lərin həssaslığı xüsusilə pis yaşayış şəraiti, uşaqlara Ünvanlı Sosial Yardımların verilməsində gender ayrı-seçkiliyi və sosial-iqtisadi xidmətlərdən istifadə imkanı verən qeydiyyat sənədlərinin əldə edilməsi ilə bağlı çətinliklərlə əlaqəlidir.

7.8 Regional Sənaye Obyektləri

Qaradağ rayonu üzrə tikilməkdə olan və ya hal-hazırda fəaliyyətə başlayan sənaye obyektləri ilə bağlı araşdırma 2012-ci ilin oktyabr ayında tamamlanıb. Araşdırma Səngəçal Terminalı yaxınlığında yerləşən və gələcəkdə Qaradağ rayonunun ətraf qəsəbələri də daxil olmaqla, yerli icmaların faydalana biləcəyi yeni məşğulluq imkanlarını mümkün olduğu yerlərdə aşkar etmək və onların sayını müəyyən etmək məqsədi daşıyırdı. Araşdırma müəyyən etmişdir ki, Qaradağ rayonu daxilində hal-hazırda aşağıdakı sənaye obyektləri tikilməkdədir.

- “Xəzər adaları” layihəsi – bu layihə növbəti 25 il ərzində tədricən daha da inkişaf etdiriləcək. Bu, işlərin 10%-nin 2016-cı ilin sonuna qədər tamamlanması proqnozlaşdırılan süni ada yaratmaqla Xəzər dənizinin içərisinə doğru 8km-ə qədər uzanan sahilə torpaq sahəsində kiçik şəhərciyin inşasını nəzərdə tutur⁴³. Layihə yaşayış binaları, kommersiya obyektləri, ofislər, idman tədbirlərinin keçirilməsi üçün obyektlər və əyləncə məkanları üçün ayrılmış 30,000 m³ ümumi torpaq sahəsini əhatə edir. Tikinti və əməliyyat mərhələləri zamanı yaradılacaq yeni iş yerlərinin sayı ilə bağlı proqnozlaşdırılan rəqəmlər mövcud deyil;
- Qızıldaş Sement Zavodu - Terminaldan təxminən 2km şimalda yerləşir. Bu zavod şimal və qərbdə 40km məsafədə yerləşən iki daş karxanasından əhəng daşı və gil hasil edir⁴⁴. Zavodun tikintisi və əməliyyat mərhələləri ilə bağlı yaradılan yeni iş yerlərinin sayı məlum deyil. Buna baxmayaraq, tikinti meydançasının daxilində yerləşmiş, işçi qüvvəsini yaşayış yeri ilə təmin edən tikinti düşərgəsi, bilavasitə yaxın coğrafi ərazidən kənar işçi qüvvəsinin cəlb edilməsini göstərə bilər. Tikinti işlərinin 2014-cü ilədək tamamlanması gözlənilir;

⁴³ <http://khazarislands.com>.

⁴⁴ Qaradağ Sement Zavodunun Yeni Qurutma Sobasının Modernləşdirilməsi Layihəsi 6 ƏMSSTQ 2009

- Qaradağ rayonu Umbakı qəsəbəsində (Çeyildag) fəaliyyət göstərən cəzaçəkmə müəssisəsi – bu obyektdə təxminən 1,500 nəfərə yaxın dustaq saxlanılır. Tikinti işləri 2007-ci ildə başlayıb və onun 2013-cü ilin dekabr ayınadək tamamlanması gözlənilir⁴⁵.
- Yeni Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı – Liman Ələt qəsəbəsinə yaxın ərazidə, Terminaldan 25 km cənubda yerləşir və Kompleksin tikintisi Nəqliyyat Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir. Liman 400 hektar ərazini əhatə edir və bərə gəmilərinin hərəkətləri üçün iki körpünün, konteyner gəmiləri üçün üç yük körpüsünün tikintisini, yüklərin boşaldılıb-yüklənməsi üçün infrastrukturun yaradılmasını və limanın quru hissəsində geniş yük anbar sahəsini əhatə edir. Tikinti işlərinə 2012-ci ilin noyabr ayında start verilib və 2015-ci ilədək başa çatdırılması gözlənilir⁴⁶;
- Bakı Gəmiqayırma Şirkəti – bu yeni kompleks Terminaldan 23 km məsafədə hazırkı Dərin Özüllər Zavoduna yaxın ərazidə yerləşir və müasir gəmiqayırma obyektiindən ibarətdir. Layihə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) tərəfindən “Keppel Offshore and Marine” (Sinqapur şirkəti) şirkətinin iştirakı ilə həyata keçirilir. Tikinti işləri 2011-ci ildə başlayıb və 2013-cü ilə qədər tamamlanması nəzərdə tutulur; və⁴⁷
- Hərbi Dəniz Qüvvələrinin zabitləri üçün hərbi şəhərcik - Sahil qəsəbəsinə yaxın ərazidə yerləşən, bu yeni kompleks hərbiçiləri ailələrini mənzillə təmin etmək məqsədi daşıyır və Müdafiə Nazirliyi tərəfindən tikilir. Hal-hazırda tikinti işləri aparılır və bəzi yaşayış evləri artıq tikilib.

Aparılan araşdırma bu yaxınlarda Qaradağ rayonunda aşağıdakı sənaye komplekslərinin fəaliyyətə başladığını müəyyən etmişdir:

- Pərakəndə satış mərkəzlərinin tikintisi – mövcud aeroport bazarı köçürüldükdən sonra üç geniş pərakəndə satış mərkəzi (Binə, Sədərək və Karvansaray) Lökbatan qəsəbəsinə yaxın ərazidə tikilmişdir. Bu pərakəndə satış mərkəzləri 2012-ci ildə fəaliyyətə başlayıb. Pərakəndə satış mərkəzlərinin fəaliyyəti nəticəsində yaradılan yeni iş yerlərinin sayını əks etdirən məlumat mövcud deyil⁴⁸;
- Qaradağ Sement Şirkəti (indi “Holcim Şirkəti”) son vaxtlar genişlənmiş və yatırılan investisiya nəticəsində ildə 1,7 milyon ton artırılmış istehsal gücü ilə 2012-ci ilin iyun ayında yenidən fəaliyyətə başlamışdır⁴⁹;
- “Azeri Steel” Qaradağ Metal Konstruksiya Zavodu Sahil qəsəbəsinə yaxın ərazidə yerləşir, bu yeni sənaye kompleksi ayda 1,500 istehsal gücü və 120 nəfər işçi qüvvəsi ilə 2012-ci ilin iyul ayında fəaliyyətə başlayıb. İşçi qüvvəsinin əksəriyyəti Sahil qəsəbəsinə aiddir; və⁵⁰
- “AAC” Müasir Tikinti Materialları Zavodu – gün ərzində 600m³ və 100 ton əhəng istehsal gücünə malik olan bu sement istehsalı şirkəti 2011-ci ilin dekabr ayında fəaliyyətə başlamışdır. Bu zavod Qaradağ rayonunda Terminaldan 10km məsafədə, Ələt qəsəbəsi istiqamətində yerləşir⁵¹.

Araşdırmanın nəticələri Qaradağ rayonunun davamlı sosial-iqtisadi inkişafı nəticəsində yaradılan yeni iş yerləri ilə bağlı geniş məşğulluq imkanlarının olduğunu göstərir.

7.9 Kommersiya Balıqçılıq Fəaliyyətləri

Bu bölmədə təqdim olunan məlumatlar 2011-ci ildə professor Mehman M. Axundov (Biologiya elmləri doktoru, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası) tərəfindən hazırlanmış araşdırmadan götürülür.

⁴⁵ <http://az.trend.az/news/society/1154679.html>

⁴⁶ <http://www.dredgingtoday.com/2012/10/15/azerbaijan-dredging-at-new-baku-port-nears-end/>

⁴⁷ http://www.ebrd.com/downloads/news/annual_meeting/pres/Azerbaijan_Lawrence_Quah_Presentation_21_May.pdf

⁴⁸ Synergetics, pers comm. (2013)

⁴⁹ <http://www.contact.az/docs/2012/Economics&Finance/071000005057en.htm>

⁵⁰ <http://www.contact.az/docs/2012/Economics&Finance/071000005047az.htm>

⁵¹ <http://news.lent.az/news/99483>

7.9.1 Nəzarət/Tənzimləyici Orqanlar və Lisenziyalasdırma

Aşağıdakı tənzimləyici orqanlar Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda kommersiya məqsədli balıqçılıq fəaliyyətinə nəzarət edir;

- Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dəniz Administrasiyası (ARDDA) – gəmilərin identifikasiya nömrəsi, gəmi sahibi (gəmi mülkiyyətçisi), ekipajın tərkibi və gəminin qeydiyyat ölkəsi ilə bağlı tələb olunan müvafiq sənədləri verir;
- Fövqəladə Hallar Nazirliyi (FHN) gəmilərin üzməyə yararlılığını yoxlayır və yararlılıq haqqında şəhadətnamə verir;
- Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Su Hövzələrində Bioloji Resursların Artırılması və Mühafizəsi Departamenti – Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarına çəki ilə ölçülən, xüsusi balıq növü üzrə qoyulan illik kvotaları müəyyən edən və özündə əks etdirən icazə və kvotaları verir;
- Daxili İşlər Nazirliyinin(DİN) struktur bölməsi olan Dəniz Nəqliyyat Polisi (DNP) - yalnız üzməyə yararlı olan gəmilərin dənizə çıxmasına və balıqçılar tərəfindən müvafiq dövlət qurumu tərəfindən verilən lisenziyada müəyyən edilmiş kvotalara riayət edilməsinə və bu kvotalar çərçivəsində balıq ovlanmasına dövlət nəzarətini həyata keçirir; və
- Sahil Mühafizə xidməti- dənizdə təhlükəsizliyin təmin edilməsinə görə cavabdehdir.

Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda kommersiya balıqçılığı ilə məşğul olan bütün fiziki şəxslər (gəmi sahibləri, ekipaj və şirkətlərin sahibləri) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları olmalıdır. Hər ayın sonunda, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Su Hövzələrində Bioloji Resursların Artırılması və Mühafizəsi Departamentinə məlumat (hesabat) təqdim etmək üçün kommersiya balıq ovuna fərdi icazə tələb olunur. Bu da onların balıqçılıq fəaliyyətinin nəticələrini (gəmilərin sayı və dənizdə keçirdikləri vaxt) və ovlanan balıqların ümumi çəkisini göstərir.

7.9.2 Balıqçılıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi və fiziki Şəxslər

2012-ci il üçün balıq ovuna hal-hazırda lisenziya alan hüquqi və fiziki şəxslər beş limanda qeydiyyatdan keçən müxtəlif növ gəmilərdən istifadə edirlər. Cəlb olunan ən böyük şirkət Lənkəranda beş gəmi ilə fəaliyyət göstərən “Xəzərbalıq” şirkətidir. (Cədvəl 7.6-ya istinad edin)

Cədvəl 7.6 2012-ci il üçün balıq ovuna hal-hazırda lisenziya alan hüquqi və fiziki şəxslər

Hüquqi / Fiziki Şəxsin Adı	Gəminin növü və adı	Gəminin qeydiyyata alındığı liman :
“Xəzərbalıq” Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti (ZAP) (“Xəzərbalıq” MMC);	SB “Dolphin	Lənkəran
	SB - “Azeri”	Lənkəran
	SB “Fortuna”	Lənkəran
	LTV “Dalğa”	Lənkəran
	LTV “Bəyaz”	Lənkəran
“Qartal” Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti (“Qartal firması” MMC);	LTV - #29	Neftçala
“Caspian Fish Co Azerbaijan” Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti;	LTFV - #50 “Şəhriyar”	Şüvəlen
Tağıyev adına Balıq Hisə Verilmə Müəssisəsi Açıq Səhmdar Cəmiyyəti (ASC);	SB “Nardaran”	Artyom (Pirallahı adası)
Fiziki şəxs Ağalar Məmmədov	LTV “Kompas”	Bayıl
Fiziki şəxs - A.Quliyev; və	LTV «Mirməhəmməd-96”	Bayıl
Fiziki şəxs Vilayət Əliyev	LTV - #208	Bayıl
Fiziki şəxs Rüstəm Qaraxanlı	LTV - “Khazar”	Bayıl
Fiziki şəxs Ramiz Hacıyev	LTV - #90	Artyom (Pirallahı adası)
QEYDLƏR: SB = Motorlu Qayıq Qaldırıcı Nəqliyyat Gəmisi Dondurucuya Malik Qaldırıcı Nəqliyyat Gəmisi		

Hər bir gəminin təsviri aşağıda verilir.

- **Motorlu qayıq (SB)** – ümumi uzunluğu adətən 8-10 m arasında (kiçik ölçülü gəmi) və ya 14-18 m (orta ölçülü) arasında dəyişir. Ançouz kilkəni ovlamaq üçün motorlu qayıqlardan istifadə (SB) Xəzər dənizində geniş yayılmış üsuldur və orta sularla "pelagic" balıqçılıq üsulu geniş istifadə olunur. İki konusşəkilli tor 20-90 m dərinliyində balıq sürüsünü dövrəyə almaq üçün suya buraxılır və qayığa qaldırılmazdan əvvəl torun sonunda olan ipi ("çəkilib bağlanan tros" adlanır) dartmaqla bağlanır. Torlar kilkə balıqlarını cəlb etmək üçün elektrik işıqları ilə təchiz edilib;
- **Qaldırıcı Nəqliyyat Gəmisi (LTV)** - qayığın uzunluğu adətən 14 – 18 m təşkil edir və bir qayda olaraq, eynilə motorlu qayıqlarda olduğu kimi konusşəkilli torlardan istifadə edilir; və
- **Dondurucuya Malik Qaldırıcı Nəqliyyat Gəmisi (LTFV)** – bu LTV gəmisi ilə eynidir və balıqların birbaşa göyertədə emal edilərək, orada buz yaradan maşından əldə edilən buzla doldurulmuş qutulara ötürülməsi üçün gəminin göyertəsində soyuducu təchiz edilib.

7.9.3 Gəmi Sahibləri və Ekipajı ilə Birbaşa İşlə Təminat

Bütün lisenziyalı balıqçılıq gəmiləri sahiblərinin və onları müşayiət edən ekipaj üzvlərinin milliyyəti azərbaycanlı və cinsi kişidir. Ekipaj üzvləri adətən Neftçala, Lənkəran, Astara, Salyan, Qaradağ, Abşeron, Şabran və Xaçmaz kimi Azərbaycanın sahilyanı rayonlarından işə cəlb edilir. Gəmi göyertəsində olan tipik ekipaj üzvləri bütün balıqçılıq gəmiləri üçün xarakterikdir:

- Motorlu qayıq-dörd nəfər;
- Qaldırıcı nəqliyyat gəmisi - dörd nəfər; və
- Dondurucuya malik Qaldırıcı Nəqliyyat Gəmisi-beş nəfər.

2012-ci ildə balıqçılıq əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün icazə verilən gəmilərin sayı və növlərinin əsasında gəmi ekipajının maksimum sayının təxminən 53 nəfər olduğu qeyd edilir. Bir ekipaj üzvünün orta aylıq əməkhaqqı 150-200 manat təşkil edir ki, bu da gəmi ekipajı üzvlərinin birbaşa məşğulluğundan iqtisadi gəlirlərinin ayda maksimum 9,000 manata çatdığını göstərir.

Ekipaj üzvlərinin əksəriyyəti hər hansı rəsmi yazılı müqavilə olmadan çalışır və onların əməkhaqqı adətən ya nağd pul ya da şəxsi istehlakı üçün balıq (natura ilə) və pul qarışığı şəklində ödənilir. Mövsümdən kənar zamanlarda balıqçılar bir qayda olaraq tikinti, kənd təsərrüfatı və pərakəndə sənaye sahələrində alternativ gəlir mənbələri axtarırlar.

Balıqçılar üçün heç bir rəsmi ictimai təşkilat mövcud deyil.

7.9.4 Kommersiya Növləri, Balıq Ovu Yerləri və Mövsümi Dəyişiklik

Bütövlükdə Xəzər dənizində balıq ehtiyatlarında kəskin azalma (Fəsil 6 Ətraf mühitin təsviri, Bölmə 6.6.4-ə istinad edin) müşahidə olunmuşdur. Gəmi sahibləri həmişə aşağıdakı kommersiya növlərinə aid balıqları ovlamaq üçün icazəni Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Su Hövzələrində Bioloji Resursların Artırılması və Mühafizəsi Departamentindən əldə etmişlər.

- İlanbalığı;
- Nərə;
- Qızıl balıq;
- Şişqarın;
- Gümüşü qağayı;
- Çəki;
- Naqqa balığı;
- Mugilidae fəsiləsi – Kefalkimilər; və
- Xanı balığı.

Yuxarıda göstərilən növlər indi Azərbaycanın Qırmızı Kitabına (1989) daxil edilib və kommersiya məqsədləri üçün ovlanması qanunsuz hesab edilir. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda aşağıda qeyd edilən kilə növlərinin kommersiya məqsədilə ovlanmasına icazə verilir:

- Ançous kilə – *Clupeonella engrauliformis* (Borodin);
- İrigöz kilə – *Clupeonella grimmi* (Kessler); və
- Adi kilə – *Clupeonella delicatula caspia* (Stetovidov).

Hal-hazırda 2012-ci ildə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Su Hövzələrində Bioloji Resursların Artırılması və Mühafizəsi Departamenti tərəfindən verilən lisenziya kvotalarına daxil edilən yeganə kommersiya növü (İrigöz kilə) olub.

2011-ci il üçün əlverişli balıq ovu yerləri Şəkil 7.9-da göstərilir. Bundan əlavə, balıqçılıq üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən sahə ŞD2 Müqavilə Sahəsindən qərbə doğru 15-20km məsafədə yerləşən Andreyev sahili hesab edilir. Burada həmçinin gəmilərin yüklənmə və boşaltma limanlarının yerləri təsvir edilir.

The map displays the Caspian Sea with various coastal regions labeled: Shurabad, Nasosni, Sumgayit, Maftəğa, Mardakan, Kirov, Suraxanı, Zire, Bakı, Pula, Çeyildag, Qobustan, Olət, Banka, Neftçala, Karadag, Borisov, Kürdaşı, Jermi, Nannamabad, Archivah, and Astara. Bathymetric contours are shown at 20m intervals from 20m to 600m. Key locations marked include Makarov sahil, Andreyev sahil, Kornilov-Pavlov sahil, GPB sahil, Kalmıckov sahil, Karaqedov sahil, Borisov sahil, Kürdaşı, and Neft Daşları. Four specific points are marked with red crosses: 1 (Hövsan), 2 (Bayıl), 3 (Pirallahı adası), and 4 (Lenkeran). A legend titled "Şerti işarələr:" defines the symbols used.

Şerti işarələr:	
+	Sahile yanalma stansiyaları
1	Hövsan
2	Bayıl
3	Pirallahı adası
4	Lenkeran
*	Seçilmiş balıqçılıq meydanları
—	SD1 ixrac boru kəməri marşrutu
—	SD Müqavilə Sahəsi
—	AÇG ixrac boru kəməri marşrutu
—	AÇG Müqavilə Sahəsi
—	Batimetriya dərinliklə (m)
—	Beynəlxalq sərhəd

Noyabr 2013-cü il
Yekun variant

Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda kommersiya balıqçılıq fəaliyyətinin mövsümi dəyişkənliyi aşağıdakı kimi xarakterizə edilir:

- **Dekabr** – Fevral – zəif mövsüm hesab edilir, balıqçı qayıqlarının 50%-i əlverişsiz qış hava şəraiti səbəbindən dənizə çıxmır;
- **Mart** - Aprel – tutqun, buludlu hava şəraitində xüsusilə elektrik işıqlandırması effektiv olduqda, əlverişli balıq ovu mövsümünün ən qızğın çağı hesab edilir;
- **May** - İyun - kilkə növlərinin kürütökmə (çoxalma) və Xəzər dənizinin Şimal və Orta hissəsinə miqrasiyası səbəbindən zəif mövsümdür; sürülər yaratmaq üçün balıqlar kürü tökmədiyindən, bu mövsümdə balıq ovu məhsuldar olmur;
- **İyul** – Avqust - aydın, buludsuz hava şəraitləri səbəbindən zəif mövsümdür; və
- **Sentyabr-Noyabr** – yüksək əlverişli mövsümdür.

7.9.5 Kommersiya Balıqçılıq Fəaliyyətlərində Ən Son meyllər

Kilkə (siyənkəkimilər fəsiləsi) Xəzər dənizinin balıqlı yerlərində ən bol balıq növüdür. Daskalov və Məmmədov tərəfindən aparılan elmi-tədqiqat (2007) 1991-2004-cü illər arasında keçirilən tədqiqatların nəticələrindən istifadə etməklə balıqların nisbi bolluq indeksi hesablanıb⁵². Məlumatlar göstərir ki, 1991-ci ildən 2000-ci ilədək Xəzər dənizində kilkə balıqları, hər il balıq populyasiyasına daxil olan yeni gənc balıqlarla (populyasiyanın bərpa səviyyəsi) və yüksək kürü ehtiyatları ilə zənginləşərək bolluq təşkil edib. 2001-ci ildən 2004-cü ilə qədər, ançouz kilkə növlərinin bolluğu, ovlanan balıqların ümumi çəkisində əhəmiyyət azalma ilə yanaşı rekord aşağı həddə düşərək populyasiyanın bərpa səviyyələri ilə faktiki olaraq zəifləyib. Ötən 10 il ərzində digər kommersiya növlərinin, xüsusilə də nərə və kürü azalmışdır. Bütün Xəzər dənizi boyunca, kilkə balıqlarının miqdarı Sedov və digər müəlliflərə görə 1999-cu ildə 271,000 tondan 2003-cü ildə 54,000 tona qədər azalmışdır(2004)⁵³. Nəticədə, tutulan balıq həcmi azalıb, cavan balıqların sayı azdır və tutulmuş növlərin proporsiyası da dəyişmişdir. Belə ki, əvvəllər ançouz kilkə (*Clupeonella engrauliformis*) üstünlük təşkil edirdisə, indi artıq adi Xəzər kilkəsi (*Clupeonella cultriventris*) üstünlük təşkil edir. Tərkibdə bu dəyişiklik qeyri-proporsional təsir səbəbindən baş verir, hansı ki, Xəzər dənizinin səthə yaxın temperatur qatında dəyişiklik, adi kilkə ilə müqayisədə ançouz kilkənin çoxluğuna daha geniş miqyasda təsir etməklə, müxtəlif kilkə növlərində özünü büruzə vermişdir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Su Hövzələrində Bioloji Resursların Artırılması və Mühafizəsi Departamenti tərəfindən təqdim olunan məlumatlar Xəzər dənizinin Azərbaycan sektoruna düşən kilkənin ümumi miqdarının ardıcıl surətdə 2002-ci ildən (10,950 ton) 2011-ci ilədək (485 ton) 96% azaldığını göstərir.

7.9.6 Balıq emalı şirkətləri ilə bağlı birbaşa iş imkanları

Azərbaycanın buxta və limanlarında sahilə çıxarılan balıqlar birbaşa istehlakçılara və ya pərakəndə balıq satıcılarına satılır və ya "Caspian Fish Co Azerbaijan" müəssisəsi tərəfindən emal olunur. Tarixən, müəyyən həcmdə məhsul Rusiya Federasiyasına ixrac edilməklə, 2-3 müxtəlif şirkət balıq emalı ilə məşğul olmuşdur. "Caspian Fish Co Azərbaycan" (2012-ci ildə) şirkəti təxminən 100 nəfəri qısamüddətli əmək müqavilələri əsasında işlə təmin edib ki, bunun 90%-ni qadın işçilər təşkil edir. "Caspian Fish Co Azərbaycan" müəssisəsində məşğulluğun səviyyələri mövsümi xarakterli olmaqla balıq ovu mövsümü ilə əlaqədardır. İşçilərin aylıq gəlirləri təxminən 120 AZN təşkil edir. Balıq emalından maksimum aylıq iqtisadi gəlirlər (dolaylı məşğulluqdan) ayda 12,000 AZN təşkil edir.

⁵² Daskalov, G. M., və Məmmədov, E. V. 2007 Balıqçılıq təsərrüfatının kompleks qiymətləndirilməsi və Xəzər dənizində ançouz kilkə növlərinin kəskin azalmasının mümkün səbəbləri - ICES Journal of Marine Sciences, 64: 503 – 511.

⁵³ Sedov, S. I., Paritskiy, Yu. A., Zikov, L. A., Kolosyuk, G. G., Aseyanova, A. A., Andrianova, S. B., Kanatiev, S. V. et al. 2004. Xəzər dənizi hövzəsində balıq ehtiyatlarının və akvakulturanın vəziyyəti və onların kommersiya istifadəsi ilə bağlı perspektivlər In: *Xəzər dənizində balıqçılıq təsərrüfatı ilə bağlı tədqiqatlar*. 2003-ci il üzrə Elmi-Tədqiqat İşlərinin Nəticələri, səh 360–368. 360–368. KaspNIRKH Publishing, Astaraxan. səhifə 570 (Rus dilində)

7.9.7 Qanunsuz balıq ovu

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Su Hövzələrində Bioloji Resursların Artırılması və Mühafizəsi Departamenti tərəfindən təqdim olunan məlumatlar qeyri-qanuni balıq ovuna görə məsuliyyətə cəlb olunan şəxslərin sayında (2007-ci ildə 264 nəfərdən 2011-ci ildə 54 nəfərə düşüb) azalma olduğunu göstərir. Müsadirə edilən gəmilərin və balıqların sayında həmçinin azalma müşahidə olunur. Qeyri-qanuni balıqçılıq fəaliyyətində azalma Xəzər dənizinin Azərbaycan sektoru daxilində balıq ehtiyatlarında ümumi azalma, yüksək balıq ovu qiymətləri, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Su Hövzələrində Bioloji Resursların Artırılması və Mühafizəsi Departamentinin belə təcrübələrə qarşı apardığı mübarizənin səmərəliliyi ilə əlaqələndirilə bilər.

7.9.8 Elmi tədqiqat

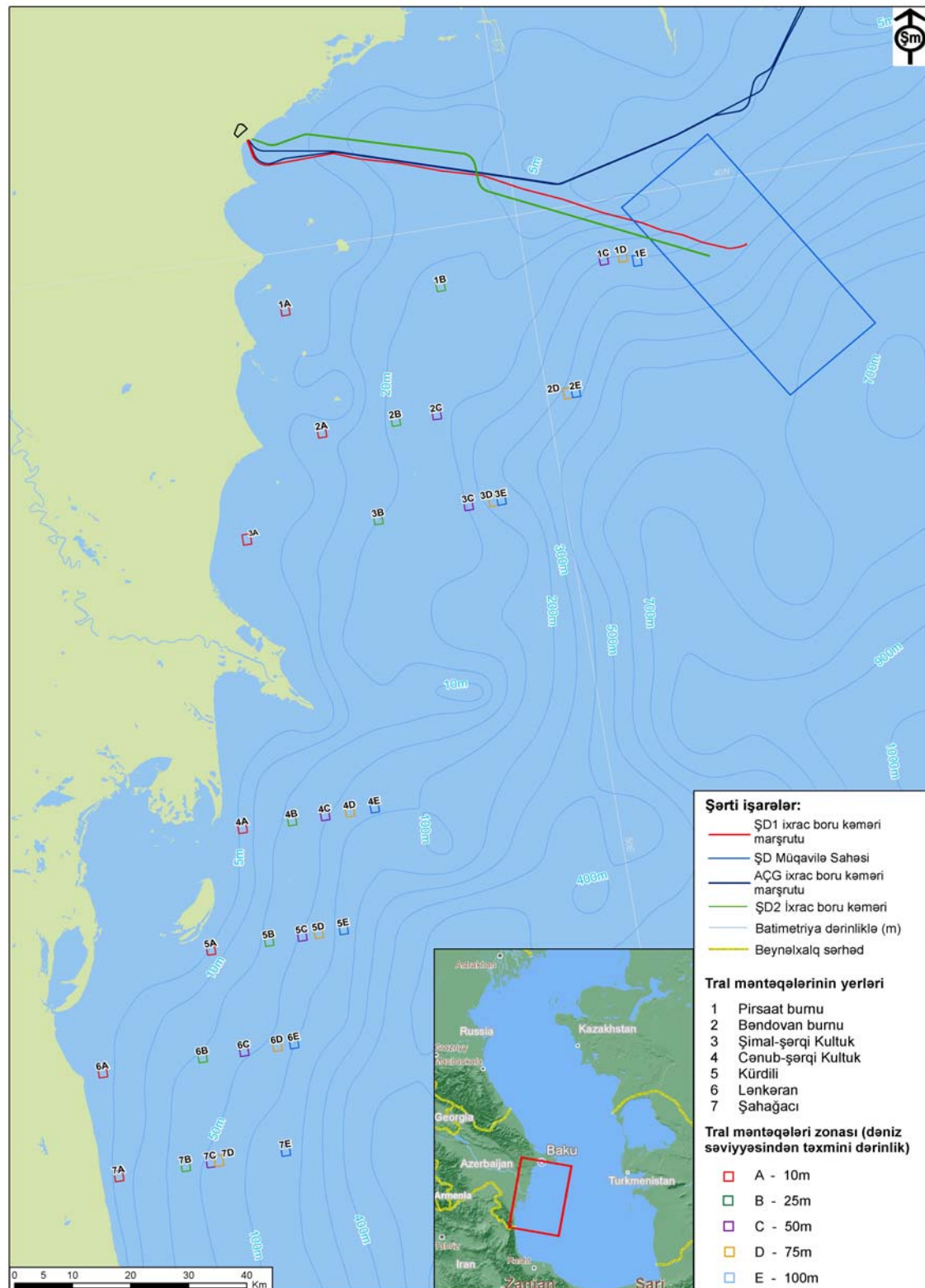
Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda təcrübə üçün yeddi tor yerlərindən istifadə etməklə nəre balığı (Acipenseridae - Nərəkimilər Fəsiləsi) ilə bağlı elmi-tədqiqat həyata keçirilmişdir (Şəkil 7.10-a istinad edin). 2012-ci ilin mart ayında BP şirkəti təcrübə balıq ovu üçün tor yerlərinin (1D və 1E) 1 yanvar 2015-ci ildən ^aD Müqavilə Sahəsindən qeyri-müəyyən vaxta qədər dəyişdirilməsi ilə bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə müraciət etmişdir. Nəticə etibarilə bununla bağlı razılıq əldə olunmuşdur.

Nərə balığı və nərəkimilərin populyasiyası ilə bağlı davam edən elmi-tədqiqatının məqsədi:

- Mövsümi dəyişiklikləri monitorinq edərkən nəre balığının növləri arasında populyasiyanın bərpa səviyyələrində və populyasiya əmsallarında baş verən dəyişiklikləri müəyyən etmək;
- Kəmiyyət ehtiyatlarını qiymətləndirmək və zaman keçdikcə ərazi sularında paylanmasını izləmək; və
- Onların yem bazası (yem ehtiyatları) və geniş yayılmış qida şəraitləri ilə bağlı elmi araşdırmanı davam etdirmək.

Azərbaycan sularında nəre balıqlarının (Acipenseridae) tutulması üçün Su Hövzələrində Bioloji Resursların Artırılması və Mühafizəsi Departamenti tərəfindən verilən lisenziyalar elmi tədqiqat fəaliyyətləri və balıqçılıq təsərrüfatlarının süni reproduksiyası ilə məhdudlaşır. Bütün tutulan balıq həcmi üçün tətbiq edilən ciddi kvotalar mövcuddur. Balıq və digər su orqanizmlərinin ovlandığı balıqçılıq sahələri ŞD Müqavilə Sahəsindən xeyli uzaq məsafədə yerləşir. Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Balıqçılıq Təsərrüfatı İnstitutu tərəfindən (AzərETBTİ) elmi-tədqiqat ekspedisiyaları həyata keçirilir.

Şəkil 7.10 Elmi-Tədqiqat Məqsədləri üçün Torla Nümunələrin Götürüldüyü Yerlər

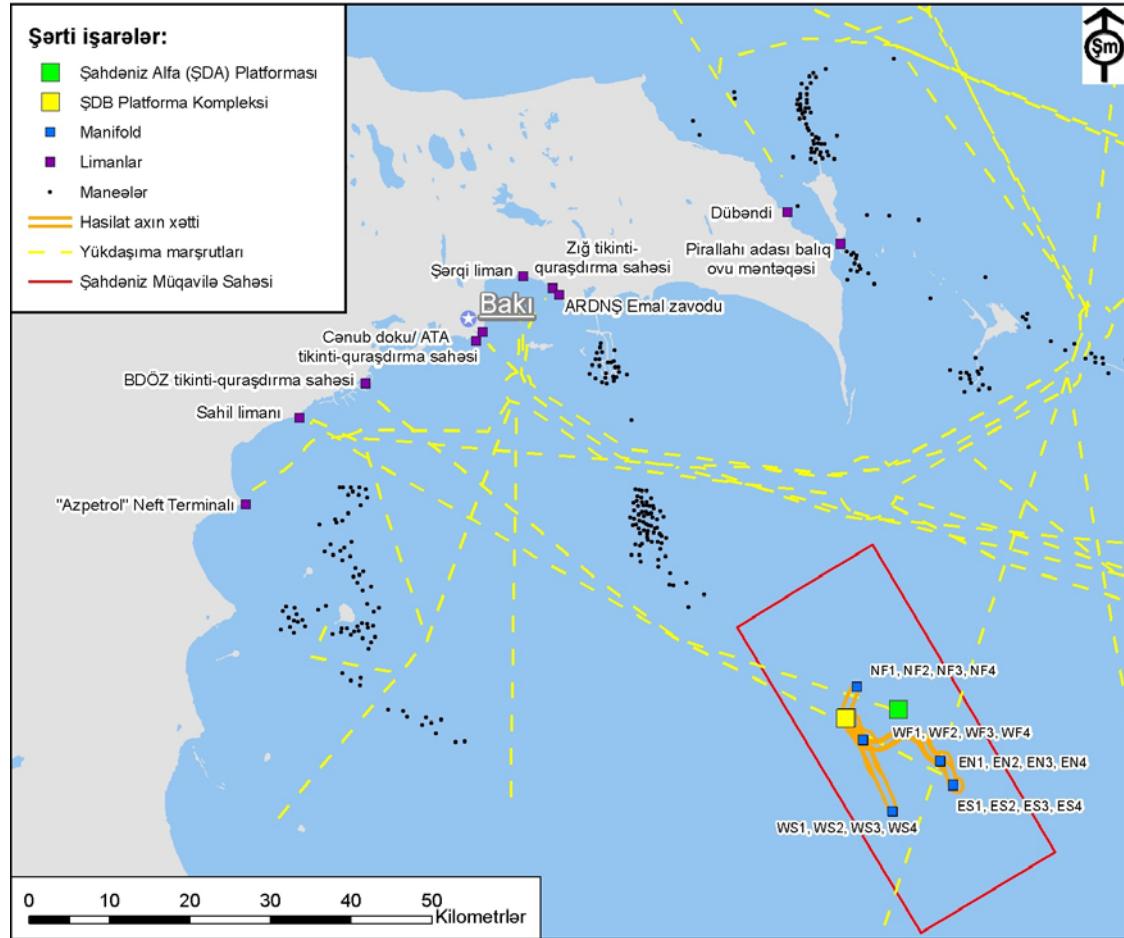

Mənbə: Professor Mehman M Axundov (Biologiya Elmləri Doktoru, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası) (2011).

7.10 Ticarət Gəmilərinin Hərəkətləri

Azərbaycanın əsas ticarət limanları Abşeron yarımadasında və Bakı şəhərinin yaxınlığında yerləşir. Mərkəzi və Cənubi Xəzər sularında aparılan dənizlə yükdaşıma fəaliyyətlərinə kommersiya ticarəti, sənənin daşıma, dənizdəki neft və qaz sənayesi üçün elmi tədqiqat və təchizat gəmilərinin əməliyyatları daxildir. Əsas yükdaşıma marşrutları, limanları və maneələri Şəkil 7.11-də təsvir olunub. Bu marşrutlardan üçü ŞD Müqavilə sahəsindən keçir ki, onların ŞD Müqavilə sahəsinə müntəzəm olaraq planlaşdırılmış səfərlər edən təchizat və elmi-tədqiqat gəmiləri ilə bağlı olduğu məlumdur.

Şəkil 7.11 ŞD Müqavilə Sahəsi yaxınlığında Gəmilərin Hərəkət Marşrutları⁵⁴

7.11 Tikinti Meydançalarında Əməliyyatlar

Bakı Dərin Özüllər Zavodunun (BDÖZ) tikinti-quraşdırma sahəsi (əvvəlki "Şelflayihətikinti" (ŞLT) sahəsi) AÇG Faza 1, 2 və 3 layihələri ərzində qurudakı tikinti, quraşdırma və istismar sınaqları üçün istifadə olunmuşdur. BDÖZ-in tikinti-quraşdırma sahəsi Xəzər dənizinin qərb sahiləni zolağında, Bakıdan təxminən 20km cənubda yerləşir. Tikinti-quraşdırma sahəsinin hüdudlarından bilavasitə kənarda torpaqdan (məsələn, kiçik ticarətçilər kimi) qeyri-rəsmi istifadə mövcud deyil.

Bibiheybət tikinti-quraşdırma sahəsi (keçmiş Amek-Tekfen-Azfen (ATA) sahəsi) AÇG Faza 1, 2 və 3 layihələri ərzində platformaların üst tikililərinin qurudakı tikintisi və istismar sınaqları üçün istifadə olunmuşdur. Bu sahə Bakıdan təxminən 8km cənubda Bibiheybət neft mədəninə yerləşir, şərqdən və cənubdan Xəzər dənizi ilə əhatə olunub.

⁵⁴ Şəkil 6.13 Xəzər dənizinin hidroqrafik şəbəkəsinin xəritəsindən Ne götürülür. 32001.

2012-ci ilin iyul ayında mövcud işçi qüvvəsi ilə bağlı sosial-iqtisadi məlumatların toplanılması üçün müvafiq sorğu anketi ATA-nın (Amec-Tekfen-Azfen) tikinti-quraşdırma sahəsinə təqdim edilmişdir. Aparılmış sorğunun nəticələri aşağıdakı siyahıda təqdim olunub.

- ATA-nın tikinti-quraşdırma sahəsində hal-hazırda işçi qüvvəsinin ümumi sayı 3,690 nəfər təşkil edir ki, (1,031 peşəkar və 2,659 qeyri-peşəkar) bunun da yalnız 1-2% müvəqqəti işçilərdir;
- İşçi qüvvəsi ilə bağlı ümumi aylıq xərclər təqribən 1,9 milyon AZN təşkil edir⁵⁵.
- İşçilərin əksəriyyətinin yaş həddi 30-55 yaş (92% kişi və 75% isə qadın) arasında dəyişir;
- Bütün işçilər yazılı əmək müqaviləsi ilə təmin edilir və yeni işə götürülən işçilər üçün minimum müqavilə müddəti 3 ay təşkil edir;
- İşçi qüvvəsinin 95%-i Bakı şəhəri daxilindəki icmalardan, yerdə qalan 5% isə Ələt, Sahil və Qobustan qəsəbələrindən götürülür; və
- ATA-nın heç bir işçisi həmkarlar ittifaqının üzvü deyil.

Bibiheybət tikinti-quraşdırma sahəsi üzrə sosial-iqtisadi vəziyyətə dair ilkin tədqiqat 2003-cü ildə hazırlanıb. Tədqiqat nəticəsində sahənin 1,5 km² ərazisində 122 nəfərin yaşadığı müəyyən edilmişdir. 2008-ci ildə əraziyə tanışlıq məqsədi daşıyan səfər zamanı (2011-ci ilin iyununda təkrar təsdiq edilmişdir), sahənin bilavasitə yaxınlığında artıq heç bir yaşayış obyektinin olmadığı müəyyən edilmişdir.

7.12 İcmaya Sərmayə Proqramları

BP şirkətinin AGT (Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə) üzrə 2012-2016-cı illər üzrə İcmalara Sərmayə Qoyuluşu Strategiyası 2012-ci ildə təsdiq olunmuşdur. Bu strategiyaya icmanın inkişafı proqramlarına dəstək göstərilməsi, müəssisələrin inkişafı, enerjiyə qənaət təşəbbüsləri və maraqlı tərəflərin imkan və bacarıqlarının artırılması fəaliyyətləri daxildir. Bu strategiyanın həyata keçirilməsi üçün qarşılarında texniki təlim və biliklərin verilməsi tapşırığı qoyulmuş beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən dəstəklənən müxtəlif milli və yerli qurumlardan istifadə olunacaq. Strategiya əldə olunan irəliləyişi izləmək üçün davamlı Monitoring və Qiymətləndirmə (MvQ) çərçivəsində həyata keçiriləcək və rüblük/illik işlərin gedişinə dair hesabatlar hazırlanacaq.

Azərbaycan üzrə İcmanın inkişafı təşəbbüsləri əsas diqqəti aşağıdakılara yönəldir:

- Gəncləri cəlb etmək və yerli hökumət, icma sakinləri və biznes nümayəndələri ilə səmərəli iş əlaqələri yaratmaq üçün BP şirkətinin icma ilə əlaqələrinin təkmilləşdirilməsi;
- Gəlir və mənfəət yaradan fəaliyyətlərə dəstək verilməsi yolu ilə yerli icmaların bilik-bacarıqlarının artırılması; və
- Yerli icma sakinlərinin BP şirkətinin əsas tikinti və quraşdırma podratçıları tərəfindən işə götürülməsinə uyğun olması üçün onlara bacarıq səviyyəsini artıran peşə təlimi dəstəyinin verilməsi.

AÇG, Şahdəniz, BTC, BP, CQBK və əlaqədar layihələr rayonun sosial inkişafında mühüm rol oynayır. Yerli məşğulluq və regional (Qaradağ rayonu) və digər milli biznes subyektlərinin BP tərəfindən istifadə edilməsi vasitəsilə əldə olunmuş birbaşa iqtisadi mənfəətlərdən əlavə, sözügedən əhəmiyyətli icmanın inkişafı layihələri də paralel şəkildə həyata keçirilmişdir. Bu layihələrin məqsədi əlaqədar icmalardakı sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərini dəstəkləmək; yerli qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT-lər) və icma əsaslı təşkilatların fəal iştirakı vasitəsilə vətəndaş cəmiyyətini gücləndirmək; və yerli hökumət orqanları ilə əhali arasındakı əlaqələri yaxşılaşdırmaqdır.

BP şirkətinin bildirdiyinə görə Azərbaycanda BP və onun tərəfdaşları tərəfindən sosial sahəyə xərclənmiş ümumi xərclərin miqdarı 2002 və 2010-cu illər arasında təxminən 50,1 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir (Cədvəl 7.7-ə istinad edin)⁵⁶.

⁵⁵ İşçi qüvvəsi üzrə aylıq xərclər hər bir peşə/ixtisas üzrə işçilərin sayının maksimum əmək haqqı həddinin 75%-nə vurulması yolu ilə hesablanır.

Cədvəl 7.7 BP / ABƏŞ tərəfindən 2002-ci ildən 2011-ci ilədək sosial sahəyə xərclənmiş məsrəflər (milyon ABŞ dolları ilə)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0.60	2.71	8.64	6.29	6.75	7.39	6.43	3.40	4.78	3.12

Sahil, Ümid və Səngəçal qəsəbələrini əhatə edən, gənclərin praktiki səriştə və bacarıqları üzrə təliminə həsr edilən BP-nin rəhbərlik etdiyi İSP "Bakı Dəhlizi boyunca Gənclərin Məşğulluğu və İqtisadi İmkanların Genişlənməsi Təşəbbüsü" 2010-cu ildə tamamlanmışdır. Təşəbbüs üç il davam etmişdir. Ümumilikdə, bu təlim kurslarını 214 nəfər gənc başa vurmuşdur. Onlardan 145 nəfəri sonradan işlə təmin olunmuş və 45 nəfəri isə Möhkəm Başlanğıcılıq İqtisadi Layihə vasitəsilə öz bizneslərini təşkil etmək imkanı əldə etmişdir. Layihənin büdcəsi 439090 ABŞ dolları idi.

MTSİA-nın fokus-qrup müzakirələrində iştirakçılar öz icmalarının sosial-iqtisadi sərmayə məsələsində BP şirkətinə etimad göstərdiklərini bildiriblər. Rəyi soruşulan maraqlı tərəflər bu fikri dəstəkləmiş və BP-nin öz yerli icmalarına əhəmiyyətli dəstək verən yeganə iri sənaye müəssisəsi olduğunu qeyd etmişlər.

7.13 Yerli Ehtiyatların İnkişafı ilə bağlı Təşəbbüslər

BP şirkəti və onun ortaqlarının Azərbaycanda Müəssisələrin İnkişaf və Təlim Proqramı (MİTP) 2007-ci ildə başlamışdır. Onun məqsədi yerli karbohidrogen sektorundakı şirkətlərin beynəlxalq standartlara nail olmasına və BP-nin layihələrində yerli iştirak səviyyəsinin həcmi artırmağa kömək etməkdir. MİTP fəaliyyətlərinə bazar tədqiqatları, potensial yerli təchizatçıların müəyyən olunması, boşluqların ətraflı təhlilləri, müvafiq inkişaf planlarının yaradılması və həyata keçirilməsi daxil idi.

2007-ci ildən bəri layihə tərəfindən qiymətləndirilən 1000 şirkətdən cəmi 93 şirkət proqramı uğurla tamamlamışdır. İştirak edən şirkətlərin təkmilləşmələri yerinə yetirməsini dəstəkləmək üçün 360-dan çox tədbirlər planı və boşluqların təhlili hazırlanmışdır. MİTP-nin başlanmasından bəri onda iştirak edən yerli şirkətlər yeni əsas avadanlıqlara təxminən 8,8 milyon ABŞ dolları sərmayə qoymuş və təxminən işə 527 nəfər işçi götürmüşdür. Proqram yerli şirkətlərin digər yerli və beynəlxalq şirkətlər ilə 184 milyon ABŞ dollarından yuxarı dəyərdə müqavilələr bağlamasına yardım etmişdir. Bunların da 125 milyon ABŞ dollarından çoxu Azərbaycanda BP şirkəti ilə olmuşdur.

2011-ci ildə BP və onun tərəfdaşlarının Azərbaycandakı əməliyyatları və layihələri üzrə xərclənmiş məsrəfləri Cədvəl 7.8-də göstərilmişdir (Cədvəl 7.8)⁵⁷. Cədvəldə görüldüyü kimi, yerli kiçik və orta müəssisələr(KOM) ilə birbaşa xərclər 2010-cu il ilə müqayisədə 73%-ə qədər artmışdır. Dövlət məxsus şirkətlərlə xərclər 36 milyon ABŞ dollarına, birgə müəssisələr ilə isə 285 milyon ABŞ dollarına qədər artmışdır. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici təchizatçılar vasitəsilə xərclənən dolaylı yerli məsrəflər 2011-ci ildə 368,5 milyon ABŞ dolları olmuşdur.

Cədvəl 7.8 2006-2011-ci illər üzrə yerli ehtiyatların inkişaf etdirilməsi ilə bağlı xərclər (milyon ABŞ dolları)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kiçik və Orta Müəssisələr (KOM-lar)	77	111	128	132	147	255
Dövlət müəssisələri	60	43	37	29	28	36
Birgə müəssisələr	520	450	408	320	366	285
Ölkədəki xarici təchizatçılar	826	891	737	547	486	369
Ümumi	1,483	1,495	1,310	1,028	1,027	945

⁵⁶ BP-nin Azərbaycanda Davamlı İnkişaf haqqında Hesabatları (2002-2011).

⁵⁷ BP Azərbaycanda Davamlı İnkişaf haqqında Hesabatlar (2004-2011).